چیرۆکی "تەتەر"ی حسێن عارف ... کاوە جەلال

1

کردارنوێنی سەرەکیی چیرۆکی "تەتەر" گەنجێکە بە ناوی سەردار، کە وەک کەسێکی هەڵوەستنوێن، واتا وەک پشمەرگە، بەنێو پێوەندییەکانی زەدی خێدا زیتبەتەوە. لە گەڵانی ژیانی ئەم پیاوە گەنجە، هەروەها ووداوەکانی نێو کەمەکی، هێندە خێرا و هەمەلایەنین، کە ئیدی بەهەی ئەوانەوە هەشی ئالۆزکاوە و وێامەکی دروستی بۆیان چنگ بکەوێت. جیهان لەنێو سەردارداید، هەروەها سەردار لەنێو جیهاندایە.

سەرداری تەتەری نێو چیا و دەشتەکان بوونی خۆی لا بووە بە کێشە: ئەو لە بەختیاری دەهزرێت، بەو هێیشەوە دەخزێت بە نێو وێنەی فەلسەفەیی لەبارەی هەبوونی یان نەبوونی بەخت، ئەوجا لەبەر ئەوەی ئیدیالۆژییەکەی فڕی کردووە کە بەخت نییە و هێکموت هەیە، ئیدی ئەوی نابەختیاریش بۆیار دەدات کە بەخت نییە. ئەمە ئەو گۆڕاوەیە کە حسێن عارف سەرداری فەداوەتە نەویەوە.

سەرداری وریا و هۆشرایەە ئەرکەکی پێ سپێردراوە: ئەو گەرەکە بەوات بە "مارانە" کە دەکەوێتە پشتی چیایەکی سەخت و بەندەوە، لە هێگەی هووەو مارانە بەسەر گوندی "لانجە"دا تێدەپەڕێت. بە سەردار گەتراوە، کە شەو لە مزگەوتەکەی لانجە لای سەفی ڕەحمان بەمنەتەوە و ئامۆژگارییەکانی سەفی بەهەند وەربگرێت، چونکە سەفی دنیادیدەیە و هەرگیز پشتی ئەوانی لە زەوی نەداوە.

کاتێک سەردار لە لانجە بە سەفی ڕەحمان دەگات، یەکسەر سەفی دەزانێت سەردار کەیە پێش ئەوەی دەمی هەهەنا بکاتەوە. سەفی هەروەها دەزانێت سەردار شەکەتە، بەیە ئاستەوخە پێی دەبژێت کە شەرم نەکات، پێخەفی ئامادە هەیە و با بەوات بحەوێتەوە. سەفی ئەوەش دەزانێت کە میوانەکەی دەبێت هەڕی ئایندە زوو بکەوێتە ڕێ. ئەم ئەدگارانەی سەفی وا لە سەردار دەکەن کە لە خۆی بپرسێت: سەفی ڕەحمان "تە منت ناسی"، لە "ئەی تە کەیت؟".

سەردار لە میانەی گفتوگۆی شەویاندا تەنیا ئەوەندە لە سەفی

دبیستت کە گیا ئەو کەیلەی خودایە و لە دەرزمانەوە بەیاری داوە خزمەتکاری مالی خودا بەت. لە بەی ەوون ناکاتەوە کە بەچی ئەو بەیارەی داوە. هاوکات سەفی لە ەوتی گفتوگەکەیاندا ئامەژگاریی سەردار دەکات، کە سەرکەشی بە کەسانی وەک ئەو باش نییە، بەکو خراپە؛ مرەڤ دەبەت بزانەت چەن خەی لە گەچە دەپارەزەت: "دەبەت هەموو شتەکتان بە پەوانە بە و لە هەموو کردارەکیشدا ئەقە بەکاربهەنن، ئەوجا دوای ئەوە خواتان لە پشت دەبە"، ئاخر "خوا پشتی مرەڤەک ناگرە کە ئەو ئەقەی پەی بەخشیوە ئیشی پە نەکا و کاروباری ژیانی خەی بە ەکوپەکی پە مەیسەر نەکات".

هەروەها سەفی پەناسەی مرەڤ و ئاژەی بە دەکات. مرەڤ، یان وەک سەفی دەبەژەت: ئادەمی، تەنیا بە بەزەیی و سەزی ئاوەزمەندانە لە ئاژە جیا دەبەتەوە. بەگومان سەز و بەزەیی لای ئاژەیش هەن، لە ئەمانە لای ئاژە ەمەکین. ئەم دوو توانستە خودا بەخشیوەی سەز و بەزەیی دەبەت لای مرەڤ لەتەک ئاوەزدا ببزوەنرەن و هەر ئەمەش کە مرەڤ لە ئاژە جیا دەکاتەوە. وەکو دی جیاوازیان نامەنەت.

سەفی بەم چەشنە ئامەژگاریی سەردار دەکات: ئەو بە ەژی داهاتوو پتر لە ەژی ابوردوو پەویستیی بە بەکارهەنانی ئاوەزی دەبەت، چونکە ەگەی سبەینە سەختترە. ئاخر مارانە بە وشە دەکەوەتە پشتی چیایەکەوە، لە لە استیدا گەیشتن بەو گوندە ئاسان نییە، چونکە ەگەی ووەو مارانە سەختە، جگە لەوە کات و وریایی و خستەگەی ئاوەزی گەرەکە. تەنیا کەسانەکی دەگمەنی وەک سەردار ەگەیەکی بەو چەشنە دەگرنە بەر. لە کرەکیترین ئامەژگاریی سەفی بە سەردار ئەوەیە، کە دەبەت لەو ەگەیە زەر بەئاگا بەت، چونکە لە هەندەک جەدا شوەنەواری دەکووژەتەوە. جگە لەمانە تەنیا سەرکەوتن زەحمەتە و شەبوونەوە بە ئەودیودا ئاسانە.

سەفی خەی شارەزای ەگەکەیە! لە ئەو تەنیا یەک جار لە ئەودیوەوە بە ئەمدیو پەیدا هاتووە و چیدی ەی تەنەکەوتەتەوە! هاوکات "پیرەمەرد"ەکی دنیادیدەش شارەزای ئەم رەگە سەختەیە. کاتەک سەردار بەیانی زوو لای سەفی رەحمانەوە دەکەوەتە ە، گەماەکەی پیرەمەرد لە کەناری لانجەدا پەی دەوەت و سەغەتی دەکات، بەیە پیرەمەرد ناچار دەبەت گەماەکەی لە دووربخاتەوە. بەدووی ئەودا هەردووکیان دەکەونە گفتوگە.
لە پیرەمەرد لەردا هەشسامیی خەی بە مەبەستەکەی سەردار دەرنابەت، بەکو سەرەتا لەی دەپرسەت کە داخە "سەفی ەحمان ئاگادار" بەت و پەی گەتبەت لە ەگە "وریا" بەت. پیرەمەرد بەدووی

ئوودا بە خودای دەسپەرەت و هاوشەوەی سەفی پەی دەبەژەت، کە لە رەگە وریا بەت.

سەردار بە بناری چیا دەگات و بە چاوی خەی دەیبینەت: بەندییەکەی نای حەپەسەنەت، بەکو سەختییەکەی کە دیوارئاسا بە ئاسماندا هەکشاوە. سەردار لە ووتی سەرکەوتندا بە کانییەکی کەوی دەگات و هەندەک ووداوی رابوردووی دەهەنەتەوە یاد: ماوەیەک لەوەوبەر بە سە کیسە چیمەنتە و بەردی مەئافی، هەروەها بە "خاکەنازی دەستی خەی"، لە کانییەکی کەوی حەوزەکی کەنکرەت بە سە جوەنەوە دروست دەکات و بە دەوریدا سەوزە و میوە دەچەنەت. هەڤانی ەز لەم کارەی دەنەن و بەرهەمەکەی ناو دەنەن سەردارئاوا.

سەردار ئەم کارەی بە حەزەکی دەرینی خەی ووون دەکاتەوە، لەرەشدا ە دەچەت بە یادوەریی دیکە: سەردار کوەی خەزانەکی هەژارە و لە ژیانیدا بەی هەنەکەوتووە حەزەکانی خەی بەدی بهەنەت، بە پەچەوانەوە هەردەم لە خانووە کەنەکانی شاردا ژیاوە، بەبە ئەوەی هەرگیز بەی لوا بەت لە حەوشەکەیاندا باخچەیەک بسازەنەت. ئەمەی تەنیا جارەک لە ماەی پوورە بەوەژنەکەیدا بە بەدیهاتووە، لە دوای ئەوە کە پووری شووی کردەتەوە، ئیدی ناچار بووە لەتەک ژنەکەی و منداەکەیدا لەو ماە بگوازنەوە.

سەردار سەرلەنوە بە نەو جیهان بەدار دەبەتەوە و بەیار دەدات دەست بە ئاوی کوەرەکانیدا بهەنەت تاکو بەک پەرەی پە بدات. ئەزموونی سەختی ژیان فەری کردووە بەەنەکانی بەجەبگەیەنەت. جارەک لە شار دەیەوەت بەوات بە لای "حەمە سەعی" و پەی ەابگەیەنەت کە بەیاردراوە بیکوژن، لە ناەوات بە لای، جا گەرچی دەزانەت کە ئەو بەتاوانە. ەژی ئایندە دەبیستەت کە حەمە سەعی کوژراوە. ئازاری ویژدان بەو هەیەوە وای لە دەکات کە "یەق"ی لە خەی بەتەوە، بەە دەگاتە ەادەیەکی ئەوتە کە تاوانی کوشتنی حەمە سەعی بخاتە ئەستەی خەی و ببەژەت: "من کوشتم". ئەم ووداوە بەی دەبەت بە ئەزموونەکی سەخت و نەخەشی دەخات، تەنانەت وەک برینەک لە ناخیدا هەر دەمەنەتەوە.

سەردار ئەستا لە ە شتەکی زەر سەیری دەتەوە یاد: کاتەک گەماەکەی پیرەمەرد لە کەناری لانجەدا بەگیری دەهەنەت و پاشان لەتەک پیرەمەرددا دەکەوەتە گفتوگە، لەو ساتەدا ئاوەک لە ئاوایی دەداتەوە و سەفی دەبینەت. نەخەر نایبینەت، بەکو: "وام هاتە بەر چاو کە دەیبینم و لە سەربانی مزگەوتەکە ەاوەستاوە و ووەو من دەوانە"! پرسیارەکەی سەردار کە داخە سەفی "کە" بەت، بەردەوام

سرهدداتو.
بە، سفی تانت سزی کوانی دبزونت و هتیوکوتنی خی لە تمنی هڤدساندا دهنتو یاد: سردار بە مردنی باوکی تووشی "هستی تاوان" دبت و خی برانبر باوکی قرزبار دبینت، بیە لو تمنی لاوتییو شان دداتە بر کارکردن تاکو دایکە بوژنکی و سروری برای لە مینتی زگار بکات. لە دوای هببژاردنی پشمرگایتی وک ژیانکی دی، ئو ئرکە بە سروری برا بچووکی کامبووی جدهت. بە هر حا، ئستا سرداری پشمرگە بگومانە لو کە سفیی پە هست و سزی باوکانە مجورکی ئاسایی نییە، بیە بیار ددات دوای بجگیاندنی ئرککی لە گانویدا سردانی بکاتو و تر "دانوستان"ی لە تکدا بکات.

سردار لە وتی سرکوتندا دبینت کە لسر گی خیتی و لای نداو. لرو "ئاودک" لە لاو دبینت بە ئوی سرنجی ابکشت. لە سرداری تنیا و هشئازکاو بردوام دچتو نو یادوریکانی، کە ئیدی دوای گومبوونی لە نویاندا، ئوجا دوای ئو کە دگاتە ادی ساویلکبوون و گرانی بە چیاکە دچت، لم وتشدا هدی هدی بە نو چاوی جستیی و درککردنی خودی چیاکە دگتو، دبینت کە شونواری گە کووژاوتو.

ئستا لە بشی دوومی چیرککداین. سردار لە جی خی ساکاو، باوە بە چاوانی خی ناکات. چند جارک هو ددات جمسری گکە بدزتو، لە بسوود. جگە لو گانو بە بناری چیا ناشت، چونکە کاتکی زری لە دبات. لە لهزرین و چاوگاندا سرنجی وو "ئاود"کە دوات. لە ئایا کە دت ئم ئاودە سری دخاتە سرو، یان گر سری خستە سرو، ئایا کە دت بە ئودیودا گی چوونە خوارو دبت؟ سردار سرای ئو چاری ناچار.

سردار لە بشی سیمی چیرککدا بوویە وو ئاودکە. ئم بشی کتایی بم وشانە سرتا دگرت: "هنگاوک بە پشو و دوو بە دواو. دیار لوی لە وو داوم!". سرای ئو سردار پاشگز نابتو و بیار ددات ئم تاقیکردنویش بکات. بە سردار یکخستنی ئم جر تاقیکردنوانە و بکارهنانی ئاوز دبت بە مایی داهنان، داهنانی ئستاشی ئویە کە چوارپلی بە گیشتنە ئاودکە بگدخات: "من سر لو تک ددم (…). دوو هنگاو بە پشو و هنگاوک بە دواو. بە گروت بردو".

سەردار سەرلەنوێ هەڵدەچێتەوە نێو ئەزموونەکانی ئابووردووی. ئاوەڵناوەکە مام برایمی تەتاری دەهێنێتەوە یاد. ئەم پیاوە ئەزموونداری پێی گوتووە، کە سەرکەوتن بە لادا وەک شکاندنی تەلیسم وایە. مام برایمی شارەزای حیکایەتخوانی سەردار دەباتەوە بە تەمەنی منداڵیی. ئێستا خۆی لە دیمەنێکی ناسکی ژیانیدا دەبینێتەوە: وەک منداڵ شەوانە دەچێت بە چایخانەیەکی "جادەی سابونکەران"، چونکە لەوێ هەموو شەوێک مەلا سمایل سەرگوزشتەی هەستەم و زەراب دەخوێنێتەوە.

سەردار لە بەردەمی منداڵانی نێو دەرگەی چایخانەکەدا دادەنیشێت و هەشی خۆی بە ئاو سەرگوزشتەیە رایەڵ دەکات، لە ڕۆژی داهاتوو هەر خۆی دەبێت بە مەلا سمایلی دووەم، بگومان بە جیاوازییەکەوە: کاتێک مەلا سمایل لە کتێبدا سەرگوزشتەکەی دەخوێنێتەوە، ئەوا سەردار بە پێچەوانەوە دەبێت بە ڕۆژیسەر (فیلمدەرهێنەر) و ڕۆڵی کردارنوێنانی سەرگوزشتەکە بەسەر منداڵاندا بڕش دەکات. ئەم هەڤاڵانە کێ بوون؟ سەردار ئەمانیش دەهێنێتەوە یادی خۆی: نەریمان کوڕکی دەمدرێژ و خەڵکەشی لە دەردەچێت، کەچی هەقیقەتی دوای "گیانی هەوا" ئاشکرا دەبێت و فس دەداتەوە. لە کاتێک نەریمان هیچ نەبێت مرۆڤکی گۆشگیری لە دەردەچێت، ئەوا ئازادی عەلی فەنی بە پێچەوانەوە دەبێت بە ئاگرێک و بەر دەبێتە گیانی هەڤاڵانی. هەڤاڵکی دیکەیان مچە کۆی لێ و لاواز دەبێت کە سەردار هەمیشە لە کاتی دەرهێنانی فیلمەکانیدا تەریکی دەخست. لە سەردار و مچە کۆ لە تەمەنی هەرزەکاریدا یەک دەگرنەوە، بەڵێ مچە کۆ تەنانەت ژیانی سەردار دەگۆڕێت.

سەردار دوای مردنی باوکی شان دەداتە بەر کارکردن، ئەوجا دوای هاتنی کاتی سەربازی، دەڵێوات بە بەجێگەیاندنی ئەو فرمانە. ڕۆژێک سەردار پاسەوانی بەر زیندان دەبێت و دەبینێت کە چەن مچە کۆڵە بە کەلەپچەکراوی، لە بە هەستکی شانازەوە، ڕووەو زیندانەکە دێت. لەو کاتەدا کە گەڕەکە سەردار دەرگای زیندانی بە بکاتەوە و "بیکات بوودیودا"، ئەو بە زەردەخەنەوە لە سەردار دەڕوانێت. ئاخر سەردارێک کە کۆکی هەتیو و خاوەنی ئەرک و بەرپرسیاریی خەزانییە، هەقی چییە بەسەر ئەم جۆرە کەسانەوە! جگە لەوە ئەو لە ساڵێک و نە مانگ خزمەتی سەربازی تەنیا پێنج مانگی ماوە و پاشان دەگەڕێتەوە بە ماڵی خۆی!
مچە کۆ تەنیا دوو مانگ لە زیندانەدا دەمێنێتەوە و تاوانەکەی بەسەردا ساغ نابێتەوە. دوای ئەوە کە لە زیندان بەردەبێت،

پەیوەندیی نەوانیان نوێ دەبێتەوە و نەک تەنیا دەبن بە "برادەری گیانی بە گیانی"، بەڵکو هەروەها پەیوەندییان لەگەڵ ئەوەدا دەبێت بە هێنی "سەرکردە و سەرباز". ئێستا سەرداری پشمەرگە زۆری پێ خۆش دەبوو لەتەک "کاکە مچە"دا بووایە نەک لای "مامۆستا خدر"، جا گۆرچی هیچ لاریەکی لە مامۆستا خدر نییە.

سەردار هەروەها کەسانی دیکەی دێتەوە یاد. یەکێک لەوانە عەزیزە کە مامۆستا خدر تەنیا لەبەر تەمەنکەی بەیاری کوشتنی نادات، لە لەبریی ئەوە بە سووکایەتی پێکردنەوە نەفرەتی لە دەکات. عەزیز بەرگەی ئەو هەڵوێستەی مامۆستا خدر ناگرێت و دەڵێت بە ئەنجامدانی "کارێک" خەی بکوشت دەدات.

ئەم هەموو مرۆڤە جیاوازە لەنێو یادەرییە دێرین و نوێکانی سەرداردان! هەر یەکەیان ڕەگەزێک دەگرێتە بەر! ئەی سەردار خەی؟ "ئەی من کێم؟". ئایا ناشێت "ئەو"یش ڕەگەزێک لە ڕەگەزان مرۆڤکی بەدی لە دەربچێت و وەک ئازادی عەلی فەنی بەر بێتە گیانی هەڤاڵانی؟ سەردار وەڵامێکی دروستی چنگ ناکەوێت، لە باوەڕ ناکات وەک ئەو جۆرە کەسانەی لە دەربچێت. ئەی ئایا بۆچی کەسانی دی دەبن بە مرۆڤی بەد و بەر دەبنە گیانی هاوڕاتی و تەنانەت هەڤاڵانیان؟ ئێستا سەفی لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا بە هانایەوە دێت: هەموو مرۆڤێک دەتوانێت هەم "چاکە" و هەم "خراپە" بکات، ئەمەش لە بنەڕەتدا پیشەی زەرینەی خەڵکە. لە ئەو زاتانە کە "تەنیا"، "بە ڕەهایی"، چاکە دەکەن، زەر دەگمەنن. کەچی ئەوەی سەیرە، ئەو زەرینەیەی خەڵک خەی بە کەمە-تەواو-دەگمەنەکە دەزانێت، جا گۆرچی لە بنەڕەتدا ناسینی کەمە-تەواو-دەگمەنە-ڕەسەنەکە هێندە ئاڵۆز و ستەمە، کە مەگەر هێزە-ستەم-و-ئاڵۆزە-نادیارەکە خەی بیزانێت. سەردار ئەوها گۆتەکانی سەفیی دێتەوە یاد: "وەهای ووت؟! ئاە… دەنیام. ویستم بگیری بهێنم و پرسیاری لە بکەم، بەڵام ئەو قسەی بەسەردا هێنا و وای لێکردم لەبیری بکەم. ئێستا دێتەوە یادم. سەفی لە گەڵانەوەمدا ئەمە یەکەم پرسیارم دەبێ. یەکەم باسم دەبێ و لەگەڵتدا لێی دەدوێم. سەفی تۆ مجۆرێکی ئاسایی نیت…".

سەردار لە ڕەوتی ئەم یادەریانە و سەرکەوتندا لە لوتکەی چیا نزیک دەکەوێتەوە. ئێستا بۆچاوی خەی لوتکەی چیاکە دەبینێت. لە "لاڕ"ەوە بەسەر چیایەکی سەخت و سەرکەشدا سەرکەوت و گەیشتە لوتکەکەی. ئێستا لەسەر لوتکەی چیا دەبینێت کە شەبوونەوە بە ئەودیودا ئاسانە. هەروەها ئێستا لەسەر لوتکەی چیا ئەو ڕەگە هەبووە دەبینێتەوە کە گەرەک بووە بەسەریدا ڕووەو ئامانج بڕوات. لە ئەو خەی لاڕێکی

تاقیکردەوە و گەیاندیە لوتکە. لانکەی خەیشی لەسەر لوتکە لەتک لانگە هەبووکەدا یەکدەگرنتەوە.

2

حسەن عارف لە چیرۆکی "تەتەر"دا لە دەچێتە ناخی مرۆڤەوە تاکو لە کشەکانی مرۆڤ و پەیوەندیەکانی نزیک بکەوێتەوە، ئەمەش پێچەوانەی شەوازی هزرینی سونەتییە کە مرۆڤ وەلاوە دەنێت و سەرچاوەی کشەکانی تەنیا لەنەو جیهانی دەرکیدا، جودا لە کردار و دەستوەردانەکانی ئەو لە جیهان، دیاری دەکات.

چیرۆکی "تەتەر" بەرهەمی پەرچەکردارەکی حسەن عارفە لەسەر ڕوانگە و تەوانینەکانی یەکێک لە ئاستە سیاسی و مەدەنیی-کولتووریەکانی نەوەیەک کە لە دەرەوە بە زەمینەی هزرین و هەوەستی سیاسی دگەت، لە بەبە ئەوەی لە خەی بپرسەت، کە داخە بەو شەوەیە بە هەوەستی سیاسیی بناغەژراو بگات، ئەوجا داخە ئەو تەوانینە بنەمایی داژراوانە کە وەریگرتوون، لای ئەو بووبن بە ئیدیلەژی! نووسەر ئەستا بە چیرۆکی هونەری دژی ئەو ئاستە ناوبراوەی نەوەیەک، بەی تەنانەت دژی خودی سونەگرایی هزرین و وەرگرتنی هەوەستی سونەگرا دەوەستێتەوە، لەرشدا لە فیگوری سەردارەوە سەرجەمی "نەوەیەکی قاڵبووی نەو تەوانینە وەرگیراوەکان" دەخاتە ژەر پرسیارەوە. لە سەیر و سەمەرە ئەوەیە، کە خوەنەرانی ئەو نەوەیە و نەوەکانی دواتری، یان خە بە هزرمەند دانەرانی ئەو نەوەیە، کە لە بەردەرکی سەرای سلەمانی یان لەسەر قەڵای هەولێر لاپەڕەی کتێبە فەلسەفیی و تیەریە شەشگەییەکانی خەرئاوا بەدەم هەلهەلەوە دەشکێننەوە، هیچ ئاگایەکیان لەو نیە کە حسەن عارف ئەوانی خستەتە ژەر پرسیارەوە، کە ئیدی لە لایەنی خەیانەوە "وەک کەسی ڕاستگۆ" هەوەستیەک بکەن.
نەخەر، ئەوان هەشتا هەر سکۆلایستیانە بە پەیامهێنی نوێ دگەن و سونەگرییانە تەفسیریان دەکەن: لەنینێک، مارکسێک، هایدگەرێک یان سارترێک، فوکۆیەک یان چەندین ناوی دیکە. زەر حزیان لە ناوە. کەسی سونەگرای چالاکبوو ناتوانێت بەبە پەیامهێن هەنگاو بنێت، بەڵکو لەنەو تەنگژەی سەردەمدا کە مرۆڤێتیی ئەو خەی دگرتەوە، ناتوانێت و ناوەڕۆت پرسیارێک ئاستەی خەی بکات. ئەستاش حسەن عارف لە چیرۆکەکی هونەریی مەبەستداردا تەحەدای دەکات و زەر سانا پەی دەبژێت: "گەر ئاوەزت بکاربهێنیت، ئەوا هەگەی خێت دەدەزیتەوە".
لە نووسەر هاوکات دەرچەیەکی جیهانبینیانەی بە دەچەسپێنێت:

“خودایەتی و بنەما ئەزلییەکانی چاکترین پاپشتی ئەم هەنگاوەتن”. ئەمە لەم چیرەکەدا تەنیا سەرداری پەشمەرگەمان هەیە کە وەک تەتەر ئەرکەکی بە بەجگەیاندن پە سپەرراوە: ئەو گەرەکە بەوات بە گوندی “مارانە”ی پشت چیایەکی سەخت، لە ەگەی ووەو “مارانە” بەسەر گوندی “لانجە”دا دەوات؛ ئەو گەرەکە گورج بەت و لە ەگە خەی نەخافەنەت، جگە لەوە شەو لە مزگەوتەکەی لانجە لای سەفی ەحمان بەسەربەرەت و سەفی هەر ئامەژگارییەکی ئەوی کرد، بەجەی بگەیەنەت، چونکە سەفی دنیادیدەیە و هەرگیز پشتی ئەوانی لە زەوی نەداوە، ئەوجا رەژی داهاتوو لە لانجەوە بەرەو مارانە بکەوەتە رە. ئەمە هەی چیرەکەکەیە. لە سەرداری تەنیای نەو جیهان زەر لەنەو ناخی خەیدا دەژی و یادوەریەکانی بواری نادەن، واتا بەردەوام دەگەتەوە بە ابوردووی دوور و ئەوجا نزیک کە بەیەکگەیشتییەتی لەتەک سەفیدا. ئەو هەروەها وەک کردارنوەنەکی نەو جیهان بەردەوام لە لایەن خودی جیهانەوە بەدار دەکرەتەوە. بەیە لەم ەوشانەدا یادهەنانەوەی هەچوو بە ئااستەی جیاوازی لەشاوەکانییەوە سووە بەدەوری بابەتەکانیدا دەخوات، لەم ەوتەشدا داشتنی هونەری فەرم وەردەگرەت و حسەن عارف وەستایانە وەک سپیرال (حەلەزەنی) دایدەژەت. کەواتە ئەو چیرەکەکی هونەریی نوە دەئافرەنەت، نەک کلاسیکییانە چیرەکەکی ااستەوانە بنووسەت، کە بە هەچوون و داچوون بەرەو پەشی بەرەت و لە نەونەددا بیئاەزکەنەت، پاشان ئاەزکانەکان خاوبکاتەوە و چیرەکەکە بەرەو کەتایی بەرەت.

پرسیار لەردا ئەویە، ئایا بەچی حسەن عارف لە دوو بەشی یەکەم و سەیەمی چیرەکەکەدا ئەم فەرمەی ئافراندووە کە تەیدا فەرم و ناوەرەک لە ژیانی ناخەکیی سەردارەوە یەکدی دەشەنن، لە لە بەشی دووەمدا خودی خەی ااستەوخە داشتووە؟ بە بەوای ئەمە حسەن عارف لە لایەک چیرەکەکی هونەریی دانسقەی ئافراندووە و هاوکات تەکی داوە! ئاخر ئەمە لە “تەتەر”دا دوو فەرممان هەیە، کە بەگومان بە نووسینی چیرەک نەشیاو نییە، لە ئەوە بە مەرجەک، کە نووسەر فەرمەکان لەنەو یەکدیدا یان لەنەو سەراپاییەکی هونەریانەی چیرەکەکەدا بتوەنەتەوە، نەک وەک حسەن عارف لەم چیرەکەیدا “بەپاە یەکدییەوە” دایان بنەت. جوانتر دەبوو، واتا تەواو هونەری دەبوو، گەر چیرەکی “تەتەر” لەسەر ەوتی دوو بەشی یەکەم و سەیەم بەدیبهەنرایە. لە ناشەت لەردا فەرمی دووەمی چیرەکەکە وەک ئەلتەرناتیڤ وەربگیرەت، چونکە فیگورە ئافرەنراوەکەی سەردار دەرفەتی پەنادات. حسەن عارفی وەستای چیرەکنووسین ئەوەی نەکردووە، ئەوەش مایەی هەشسووەمانە.

مەبەستی حسێن عارف لەم چیرۆکەدا ئەوەیە، کە سەرداری هەوڵستنوێن وەک هەڵگری ئیدیۆلۆژیەکی وەرگیراو بخاتە ناکۆکییەوە لەتەک خۆیدا، بە ئەو مەبەستەش پاڵهەڵزێکی داناوە کە سۆفی ڕەحمانە. حسێن عارف لە لایەک سەردار بەسەر کافەی پەکەشەی مرۆڤییانەی ژیانی "خۆی"، لە لایەکی دی بەسەر هەوڵستنوێنی سەر هێبازێکی وەرگیراودا بەشدەکات. ئاشکرایە ئەمە دژبەرییەکە و مرۆڤ تێیدا دەڕەنجێت، بەیە دەبێت چارەسەری بە بدزێتەوە. سەردارەکان دەبێت لە خۆیان و ژینگە مۆژووییەکەیان بڕوانن، ئەوجا بەدووی ئەوەدا دەبینن کە چۆن لە هەوتەی کرداری ئاوەزمەندانەیاندا ئەڵتەرناتیفی هێگەلی وەرگیراوەکەیان ئاشکرا دەکەن. بەگومان دەشێت هەردوو هێگەلی وەرگیراو و ئاشکراکراوی خۆیی ئەوان بڕەو ئامانج بڕن، کەواتە بە بڕوای حسێن عارف مەرج نییە هێگەلیەکی وەرگیراو هەڵە بێت. لە کۆشەی هێگەلی وەرگیراو ئەوەیە کە مرۆڤ هانای بە بردووە، بەڵام مرۆڤی شەواو تەنیا خۆی لەسەری ڕادەگرێت، بەبێ ئەوەی لەتەک من-ی خۆیدا بیخاتە بڕاوردەوە تاکو بزانێت داخۆ بە ئەو دەگونجێت یان نا. لەبەر ئەم هۆیە مرۆڤی سەر هێگەلی بەو چەشنە هەمیشە لە بەردەم مەترسیی بزربوونداید، بەڵام تەنانەت نەشیاو نییە کە "ملی بە شکاندن نەدات". بە پێچەوانەشەوە هێگەلیەک کە مرۆڤ بە ئاوەزی خۆی لەنەو کردەکێتیدا ئاشکرای دەکات، لایەنی کەم ئەو خۆی ئەزموونی کردووە. لە بنەڕەتدا ئەو کەسانە زۆر دەگمەنن کە شارەزای هێگەلی ئەزموونکراون، بە نموونە سۆفی ڕەحمان یەکێکە لەو دەگمەنە کەسانە! لە ئەمە گرنگە جارێ لای سەردار بمێنینەوە، چونکە سەردار فیگوری سەرەکیی چیرۆکەکەیە نەک سۆفی.

سەردار تەنیا بە خۆیەوە خەریکە، لە نازانێت خۆی بەتەواوی "کە"یە، بەیە پرسیار لەبارەی منداڵیی خۆی دەکات کە داخۆ چۆن خنابێتەوە. حسێن عارف سەردار بە هەڵچوونی ناتەبا بە نەو منداڵیەکەی دادەزنێنێت، ئەوجا بە سەردەمی گەنجێتی و پێشمەرگایەتییەکەی هەیدەزنێنێت. لە سەرداری حسێن عارف کۆی خەزانە هەیپارەزە (کەنزەرقاتیقە) نۆکانی شار نەبووە، کە باوک و دایکی لە ماڵەوە بیبەستنەوە، بەڵکو کۆی خانەوادەیەکی میللی بووە و باوک و دایکی هێیان پەداوە تەنانەت شەوانە بچێتە دەرەوە: بەوات لە چایخانەیەک گوێ لە سەرگوزشتەکانی حیکایەتخوانێکی میللی بگرێت.

سەردار لە چایخانەکە لە ڕیزی پێشەوەی منداڵاندا دادەنیشێت، ئەوجا هەموو هێڕێکی داهاتوو دەبێت بە هێڕیسەری ئەو سەرگوزشتانە کە مەلا سمایل تەنیا لە کتێبدا دەیان خوێنێتەوە. کەواتە سەردار منداڵێکی

چوست و ژییر بوو. لە بوونی جیهانیی پە لە ڕەکەوت: لە هەڵەتی لاوەتیدا باوکی دەمرەت و ئەو کارساتەش ناچاری دەکات شان بداتە بەر کارکردن. لە گەرچی سەردار لە چاوی باوکەتی ئازاد دەبەت، کەچی ئەو هەشتا هەر وەک کوەی باوانی خەی دەمەنەتەوە، چونکە هاوشەوەی گوندنشینان، کەواتە بە پەچەوانەی شارییەکانەوە، زوو ژن دەهەنەت. مەرکەکی دیکەی سەردار ئەوەیە، کە هەتا کاتەکانی خزمەتی سەربازی مرەڤەکی دوورەپەرەز و بەرپرسیاریی بە ژیانی خەزانەکەی و خەی وەرگرتووە. لە ژیانی ئەو بە نوەبوونەوەی پەیوەندییەکەی لەتەک مچە کەدا وەرچەرخانەکی بنەتیی بەسەردا دەت، چونکە مچە کە هەوەستنوەنی سیاسیە و سەردار "ادەکشەت"، ئەوجا نەک تەنیا دەبن بە "دوو هەڤاڵی گیانی بەگیانی"، بەکو پەیوەندییان دەبەت بە هینی "سەرکردە و سەرباز".

بەگومان سەردار وەک کەسەکی ترادیسیەنی هاوکات حەز و ئەندەشەی بیناکارانەی هەیە: ئەو بە هەزی خەی سروشتی خاو بە سروشتی سازەنراو وەردەگەت: لە کوەرکانییەک حەوزەک دروست دەکات و بە دەوریدا ووەک دەچەنەت. بەگشتی سیماکانی سەردار بریتین لە بزەوی، دەپاکی، بەویژدانی. لە دیاریکردنی سەردار وەک دەپاک و بەویژدان هاوکات دەیکات بە دژبەری ناپاکی و بەویژدانی. پاکژی، وەک کەشەیەکی مەتافیزیکی، سەردار بە پرسیار و گەان بەدوویدا دەبات. جگە لەوە سەردار وەک هەتیو کەسەکی گەرەکە تاکو "دەست بەسەریدا بهەنەت"! ئەمە ئەو کارەکتەرەیە کە حسەن عارف دەیئافرەنەت، ئەوجا فەی دەداتە نەو گەژاوەوە و لە نەویدا سەفی ڕەحمانی بەرەنگار دەکاتەوە.

حسەن عارف پرسیاری ئاوەز دەهەنەتە نەو چیرەکی "تەتەر"وە. لە ئەوە سەرداری لاو و پەشمەرگە نییە کە نوەنرایەتیی ئاوەز دەکات، بەکو ئەوە سەفی ڕەحمانە کە ئەم پرسیارەی ئاوەزی ئەزەلی لە هەشی سەرداردا دەوروژەنەت. ئاخر وەک گەتمان، سەردار سەر لە زەر ووداوی جیهانەکەی دەرناکات، بەە ئەو تەنیا وەک سوننەگرایەک خەی بە مارکسیزم-لەنینیزمەوە گرەداوە، کەواتە ناتوانەت لەنەو خەیەوە پرسیاری ئاوەز ئاوەابکات. بە ئەو تیەرییەکی تەواو داڕژراو هەیە و تەنانەت پرەگرامییانە بەی ئامادە کراوە، ئەویش سووک و ئاسان وەریگرتووە – و ئاو بەنە و دەست بشە! لە سەردار وەک کوەکی سەلار خەی داوەتە دەست ڕەبازەکی وەرگیراو، کەواتە لەو دەروونەخشانە نییە کە تەنیا بە خاتری دەرکەوتن دەکەونە جومناستیکی ئیدیەلەژییانە، هەر بەیە سەفی هەندە ئاسان ناخی

دەژنت. سردار بگو نیی!

ئەم لەم وانگیو لە چیرکی "تتر"دا لای دوو مرڤی سردەمین: یەکەکیان لاوکی هەوستنونی هەشئازکاو، ئویدیکیان پیرکی دنیادیدی کیلی ئزلیت و نونری ئاوز. ئەم پیر نونرایتیی جرکی ئاوز دکات کە خودا بە مرڤی بخشیو. بگومان کشی حسن عارف ئایین نییە، بەکو ژیانی زمینییە. ئاخر سفی ەحمان هرگیز دست بە ووی سردارکانو نانت، هروها شارزای ئو ەگیی کە کسانکی دگمنی وک سردار بسریدا سردکون. جگە لو سفی بە سردار نابژت: "کوم، خە تە شیتان نچتە بن کەشتو وا دەیت بە مارانە!"، "کوم، بگەرو و بکو خوداپرستی!"، "کوم، ور بری ئەمو تاکو بە دروونی پاکژو بچیتە بردەم خودای مزنت!". نخر. سفی ەحمان وک باوکک بە پیرییو دچت، وک باوکک ئامژگاریی دکات، وک باوکک بداری دکاتو و بەی دکات. گرنگترین ئامژگاریی سفی بە سردار ئویە کە سبینی داهاتوو پتر لە ئەمی پداتپەیو ئاوزی گرکە.

کواتە سفی تگیشتنی بە ووداوکانی جیهانی مژوویی هیە، جا گرچی چالاکانە دست نانتە نویانو. لە پدچت گلیی لە سردارکان هبت، چونکە بە ئاوزی خیان ژینگی خیانیان نناسیو، بەکو بە پچوانو شواون و ناتوانن تگکانی هزر ورگیراوکیان وون بکنو، کواتە هاوکات ناتوانن دانوستانی پرسە هنووکییکانی ژینگی کمایتی-مژوویی خیان بکن. ئاخر گر ئو داماوانە جارە نیان توانیبت لە ژیانی خیان تبگن، ئیدی چن دتوانن لە ژینگی کمایتی-مژوویی و ەبازی سیاسییان تبگن؟

کشکی حسن عارف زمینییە، لە بە دیدی ئو گرکە ژیانی زمینی پابندی پرنسیپ بت تاکو مرڤ بتوانت بە "چاکی" بژی. پرنسیپکانی حسن عارف، لەپا دراو خودایتییکی ئاوزدا، بریتین لە ویژدان، دسزی (بە هاومرڤان)، خشویستی (بە کس و کار و برادران، هروها بە ژینگی سروشتی). بگومان ئەم توانست و سزانە لە هموو مرڤکدا هن، لە مرڤ بەبە توانستی زینی (ئینتلکتولی) و ئزموون ناتوانت لەباریان بزانت و وک درچی کردارکانی دایانبنت.

حسن عارف ئەم تورە لای سفیی ئیماندار و ئاوزمند و ئزموندار

دادەنێت، هەر لەرشەوە دەتوانین لە فیگورە لاوکییەکەی پیرەمەرد تێبگەین کە سەردار لە کەناری لانجەدا پێی دەگات: ئەمیش پیرەکی دنیادیدەیە، لە وەک سۆفی لە هووی توانستی زەینییەوە "کامە" نییە، هەر بۆیە ئەتەرێتییەکی وەک سۆفی بە شایانی پشتپێبەستن دەزانێت. ئەوجا جیاوازیی کرێکیانەی سەردار -ی دەساف و بەویژدان و خاوەن هەستی بەرپرسیاری – لە سۆفی و پیرەمەرد ئەوەیە کە ئەو لەنێو هووداوەکانی جیهانی مەژووییدا "سەری لە شەواوە"، بۆیە نەک تەنیا پەویستی بە سۆفییە، بەڵکو هاوکات ئەزموونی پتری گەرەکە تاکو هەگبەی خەی بدەزێتەوە: سەردار بە کووژانەوەی تووڵەی سەختەکەی هووەو مارانە تووشی شەک دەبێت، لە ئەزموونی ئاودەکە پێدەگەیەنێت.

حسێن عارف مەرکی زەر سەرنجاکێش بە سۆفی ڕەحمان دەدات: سۆفی خزمەتکاری خودایە، لە مجەورەکی ئاسایی نییە. ئەدگارەکانی سۆفی بریتین لە نووراڵتی، پیرەتی، لایەنگریی ئاوەز، ئەزموونداری. بە دیدی سۆفی هەموو کەسێک دەتوانێت لە جیهانی ژیاندا چە چاکە و چە خراپە بکات، لە ئەو کەسانە کە لە ژیانیاندا "تەنیا" چاکە دەکەن، زەر دەگمەنن. کەچی سەرەڕای ئەم ڕاستییە زەرینەی خەڵک خەی بە کەمەتەواو-دەگمەنەکە دەزانێت، جا گەرچی ناسینی کەمەتەواو-دەگمەنە-ڕەسەنەکە کارێکی هێندە ئاسان کە مەگەر هەزە-ستەم-و-ئازە-نادیارەکە، واتا خودا، خەی بیزانێت. خوێنەر بەچاکی دەتوانێت سۆفی ڕەحمان بخاتە خانەی کەمەتەواو-دەگمەنە-ڕەسەنەکەوە.

کەواتە لە لایەک سۆفی ی کاریزمایی وەک نوێنەری چاکە و دژبەری خراپە، لە لایەکی دی سەرداری دەسەز و گەلخواز و خاوەن هەستی بەرپرسیاری، بۆیەکدەگرن. سەردار کە لەژێر فشاری ئاستەکانی سەردەمدا هەڵوەستی وەرگرتووە، خەی پتر بە پرسی وەک بەخت و ڕەکەوت و واژەی ئەبستراکتی دیکەوە خەریک دەکات، نەک هەستی چاکەخوازانەی خەی وەک مایەی بۆئاگاهاتن بەبینەت و بیکات بە پرسیاری بەدارکەرەوە. لە بنەڕەتدا حسێن عارف ئەم فیگورە پەزەتیف و گوڕایەڕەی سەرداری کردووە بە کردارنوێنی سەرەکیی چیرۆکەکەی، چونکە بەهەی ناخی پەزەتیفیەوە دەشێت لە سۆفی نزیک بخرێتەوە. ئاخر دەتوانین بپرسین کە ئایا بۆچی ئەو "ئازادی عەلی فەنی" ی نەکردووە بە کردارنوێنی سەرەکیی چیرۆکەک، واتا ئەو کەسە نگەتیفە کە وەک ئاگر بەربەتە ژیانی هەڤاڵانی و وەک ئەوەش فیگورەکی زەر گونجاوی ئەدەبییە؟ هەروەها "کاکە مچە"ش فیگورەکی زەر لەبارە بە

دانانی وک "پاووان"ی چیرکک. لە بنەتدا حسن عارف دیوت بەی بیکگیاندنی سردار و سفییو ئلترناتیڤی دروستی خی بە ئااستە توندووکانی سردم بهنتە پشو. ئمە بووونی دبینین کە چن سردار ە دچت بە ژر کاریگریی هزری سفی.

ئمە لردا دگین بە دژبرییکی هزری ی حسن عارف لە چیرکی "تتر"دا، واتا ئو دخزتە نو نسازیی پشکوتنخوازی و هیپارزییو (کنزرڤاتیڤیزمو). ئاخر سرداری تتر لە لایک حزی بە ژیانی مدرنە و سروشتی خاو بە سروشتی سازنراو وردگەت، لە لایکی دی کسکی هشرایە و نریتییە، بیە هندە ئاسان ە دچت بە ژر کاریگریی سفی ەحمان. بە، حسن عارف لە لایک بورانە وو دکاتە سردارکان و داوای هووستکیان لدکات کە بە هزرین و ئزموونی خیی پی گیشتبن، لە هاوکات ئم هووستە بە بنمایکو گرە ددات کە بریتییە لە ئترتیی خودایتی و نونرە سرزمینییکانی.

بگومان گرکە لم جیدا کوانیک بکینو و تیدا ئاماژە بە ئو بدین کە ئمە ئم کشیی پشکوتنخوازی و هیپارزی وک خوازراو یان نخوازراو بە ئفراندنی ئدبی دانانین (ئاخر زر دشت تنانت ئدبکی پاشڤروو جوان بت!)، بەکو تنیا وک تایبتمندتییکی حسن عارف لە قناغکی تایبتیی ئفراندنی ئدبیی ئودا وری دگرین، کە چە لم چیرکە و چە لە چیرککانی سانی هشتاکانی ئودا بدیدکرت.

لم وانگیو برەابوونی سردار لە برپرسیاریی خزانی و بوونی بە پشمرگی نو چیا و دەکان، نایگینن بە ئاگایی ئازادی، بەکو بە شواوی لای سفی ەحمان دگیرستو. ئوجا دوای ئو کە سفی پرسیاری ئاوز لە هشی ئودا دوروژنت، هروها دوای ئو کە تووڵەی چیاکە دکوژتو و ئویش بناچاری بیار بە ئاودەکە وک رگی سرکوتن ددات، ئیدی گەانکی بنەتیی بسردا دت، واتا: سردار دوای پکولکاندنی هشی بزواو و کرداری خیی بوای بە لنینیزم نامنت: "… بە، گروت بردو"، "… من سر لو تک ددم: دوو هنگاو بە پشو و هنگاوک بە دواو". ئمە ئامانجی چیرکی "تتر"ی حسن عارف، کە بگومان پرسیارکی پبایخ، لە نووسر هاوکات وەامکی ئیدیلژیانی پاکژتی لسر کشکانی نویکی هووستورگرتووی سرلشواو بدستو ددات و تیدا ەکخراوی باوکسالاری لنو چاکیی پشبینیکراویدا هەدچنتو. ئم کشیە وونکردنوی پتری

گ‌ر‌ک‌.

گ‌ر ل‌ ‌ووی ژیانی ‌یال‌و‌ ب‌وانین، ئ‌وا گ‌ر‌ک‌ ببژین، ک‌ ه‌‌و‌ستی کو‌ان‌ی ناسک و ب‌و‌فا ب‌رانب‌ر باوکی ناسک و ب‌و‌فا ب‌ج‌ی‌، دروست‌، ل‌ ئ‌م ‌‌وش‌ ل‌ چیر‌کی هون‌ریدا ج‌ی گومان‌، هاوکات ئاشکرای‌ ک‌ گومان‌ک‌ ل‌ س‌رد‌م‌ ت‌نگژاویی‌کاندا پتر پ‌ر‌د‌س‌ن‌ت. ئاخر ه‌موو کو‌ و کچ‌ک س‌رباری خ‌ش‌ویستییان ب‌ باوک و دایکیان (گ‌ر ه‌یان ب‌ت)، ه‌میش‌ لارییان ل‌یان ه‌ی‌، جا گ‌ر ت‌نان‌ت د‌ری ن‌ب‌ن.

ل‌ ئ‌م‌ ئ‌و ه‌قیق‌ت‌ی‌ ک‌ ب‌تایب‌تی ل‌ ئ‌د‌ب و هون‌ردا شیاوی پ‌شاندان‌. ئ‌م‌ کار‌کی ب‌م چ‌شن‌ لای حس‌ن عارف نابینین، ب‌ پ‌چ‌وان‌و‌ س‌زی ‌‌مانتیکی ب‌ باوکان و جیهان‌ک‌یان س‌راپا ت‌‌وانینی ئ‌وی ت‌نیو‌. ب‌گومان نووس‌ر ‌وو‌ ب‌د‌کانی ئ‌و جیهان‌ ل‌پا‌ ‌وو‌ چاک‌کانیدا پ‌شان د‌دات، ل‌ ‌ووناکات‌ دا‌زاوی‌کانی باوکان و کو‌انیان، یان ش‌‌‌س‌گی باوکان و ب‌گ‌نکردنی کو‌ان و کچان و ژنانیان، ک‌ ئاشکرای‌ ب‌ د‌سو‌ژی بن‌ما باوکسالاریی‌کان و‌ک د‌سک‌لای پاراستنی د‌س‌‌اتیان ئ‌نجامی د‌د‌ن.

ن‌خ‌ر، ئ‌و د‌ی‌و‌ت باوکان ‌زگار بکات – باوکان ک‌ خ‌یان ه‌کار‌کی س‌ر‌کین ب‌ ئ‌و ت‌نگ‌ژ‌ د‌روونی و ئ‌خلاقیان‌ ک‌ ل‌ ژینگ‌ک‌یاندا ت‌نیون‌ت‌و‌. ئاخر گ‌ر ل‌ ئ‌د‌ب و هون‌ردا ن‌ب‌ت، ئیدی ل‌ چ‌ بوار‌کدا چاکترین د‌رف‌ت ه‌ی‌ ب‌ پ‌شاندانی جیهان‌ک ک‌ چیدی و‌ک خ‌ی ن‌ماو‌، ب‌‌کو ب‌ ‌یش‌یی خزاو‌ت‌ ن‌و ت‌نگژ‌ی ئ‌خلاقی و د‌روونیی‌و‌؟ ئ‌وجا ئاشکرای‌ ک‌ پیرانیش ل‌ر‌دا ب‌ ‌یش‌یی د‌ک‌ون‌ ژ‌ر ‌‌خن‌و‌، جا گ‌رچی مر‌ڤ ل‌ ژیانی ‌‌ژان‌دا ‌‌زم‌ندی‌کانی خ‌ی ب‌ ت‌م‌ندارانی شایانی ‌‌زل‌گرتن ‌ابگر‌ت. ئ‌م‌ ه‌ر ل‌ کای‌ی ئ‌د‌بدا ب‌ نموون‌ د‌بینین، ک‌ ش‌رزاد ح‌س‌ن ل‌ “ح‌سار”دا باوک‌کی ز‌ردار و کو‌‌کی م‌نکووب داد‌‌‌ژ‌ت و کو‌‌ ل‌ ک‌تاییدا ب‌ناچاریی باوکی خ‌ی د‌کوژ‌ت. نموون‌ی‌کی دیک‌ی ن‌و ک‌ل‌پووری ئ‌د‌بی بریتی‌ ل‌ “پیسک‌ی ت‌‌پیر”.

ل‌ ئ‌م‌ ب‌و ت‌‌وانین‌ی س‌ر‌و‌ ه‌ند‌ ئاسان ل‌ ک‌ش‌ی حس‌ن عارف (و نووس‌رانی هاوش‌و‌ی ئ‌و) نابین‌و‌. ئاخر ک‌ش‌ی حس‌ن عارف ت‌نیا بزربوونی دیدی خ‌ نیی‌ ل‌ ب‌رد‌م لاوانی س‌رل‌ش‌واو و ب‌چار‌دا، ب‌‌کو هاوکات ل‌ ‌ووی ئ‌بژ‌کتیڤیی‌و‌ ک‌ش‌ی گ‌ل‌کی ک‌ل‌‌‌‌ق‌ ک‌ د‌س‌‌اتداریی‌کی د‌ر‌کی ب‌ س‌ختی ل‌ی دا و ت‌واو ک‌رام‌تی شکاند (کوشتن و گرتن و ب‌مبارانکردن، ئ‌وجا در‌نگتر ل‌

سا□انی دوای س□رهـ□□دانی "ت□ت□ر"دا ت□نان□ت ئ□نفال و ژارباران و هتـد)، ئ□و□ش ک□ش□ی□ک ک□ هـ□مـوو نووسـ□ر□ک ی □□سـ□ن لـ□ ژ□ریـدا د□ینا□انـد. جگ□ لـ□و□ لـ□ژ□ـر □ک□فـی ب□ئسـدا نووسـ□رانی □□سـ□ن ب□د□گم□ن د□رف□تیان هـ□بوو خ□یان ب□ ش□و□ی□کی ک□نکر□ت د□ربب□ن، ب□ی□ ب□هـ□ی ئ□م فشـار□و□ هـ□ـدی هـ□ـدی شـ□ـواز□ □وو لـ□ د□ر□و□ کردوو□ک□ی ئ□د□ب و هون□ری ئ□یلوول ب□ر□و داخراوی و داخراوتری □□یشت، ب□□□ گ□ر ن□ب□ژین ز□رین□، ئ□وا د□توانین لای□نی ک□م ببـ□ژین ک□ ب□□کـی ز□ری نووسـ□ران و هون□رم□نـدان د□یـان ویست لـ□ لای□نـی خ□یان□و□ و□ک پ□رچ□کردار ب□هاکان بپار□زن، ب□و□ش د□ستیان دای□ کن□کردن لـ□ کولـتوور و ک□لـ□پووردا، جا گ□رچی ناش□ت فشاری ب□ئس و□ک تاک□ هـ□کاری ئ□و ش□و□ هـ□□و□ست□ ئ□د□بی و هون□ریی□ دابنر□ت، ب□□کو هاوکات سوون□گ□رایی خ□رهـ□□اتیان□ لـ□ ش□و□ی لاسایی و م□د□چ□تی و هتد کارا بوو با مر□ لـ□ر□دا لـ□ بانگ□ش□ □□وانب□ژیی□کانی و□ک کلاسیک و ر□مانتیک و ریالیزمی □□خن□یی و هتد بهزر□ت، ک□ سووک و ئاسان لـ□ ئ□وروپی□کانیان و□رگرت و خ□یان پ□و□ با د□دا.

ب□ هـ□ر حـا□، و□ک گ□تمـان ئ□م□ لای حسـ□ن عـارف دژو□سـتان□و□ی ئ□و سـوننـ□گ□ریی□ د□بینیـن، لای هاوکـات لای ئ□و و ز□ر نووسـ□ری دیک□ د□بینین ک□ ئ□وان ح□زیان ن□کردوو□ "ب□هاکان ز□ر بریندار بک□ن". گ□ر ب□گشتـی ب□وانیـن، ئ□وا د□بینیـن ک□ کورد□کـانی ئ□ـراق لـ□ت□ک خلیسکان□ چ□کداریی□ک□ی 1961دا خ□یان "گرم□□□" کرد و توند ب□ کولـتوور□ک□یـان□و□ □اگـرت، ئ□و□ ب□گومـان سـ□رباری ت□نین□و□ی فراوانتری دام□زراو□ی د□و□□تی و ب□ئ□ف□ندیبوون و سفووربوون.

ب□□□ ئ□وان ت□نـان□ت پر□سـ□ی ئـازادکردنی زمـانی کوردییـان لـ□ کاریگ□ریی زمانی ئ□ر□بی ب□ □اد□ی□ک گ□یاند، ک□ ئیدی لـ□ □□چک□ی دروستی خ□ی لای دا، ئ□و□ش ب□ چ□شن□ک ک□ ئیدی ب□ی ی□کجار ز□ر واژ□ی پووچ و ب□مانای کوردی زیتکران□و□ و تا ئ□م□□ گ□ور□ترین ک□سپن لـ□ ب□رد□م پ□گ□یانـدنی ئاو□زم□نـدان□ی ف□رخـوازانی ف□رگ□یـی و زانسـتگ□ییدا؛ ب□□□ ئ□وان لـ□گیکیـان لـ□ زمانـدا ن□هـ□شـت، ب□ پ□چ□وان□و□ لای ئ□وان □□وانب□ژیـی روا□□تـی ک□ ت□یـدا وش□سـازیی پلاستیکی پ□گ□ی□کی تایب□تیی و□رگرت، بوو ب□ ش□واز□ س□ر□کیی□ک□ی نووسـین؛ ب□□□، لای ئ□وان پ□شـاکی میللـی و□ک لـ□ب□رکـراوی □□ژان□ هـ□میش□ پتـر کـرا ب□ م□د□ و و□ک هـ□مـا د□رخـرا، ئ□و□ ت□نـان□ت لای ف□رخـوازانی زانسـتگ□کانیش ک□ ت□نـان□ت بـوون ب□ سـ□رچ□پیگری ب□میللیبـوون! لـ□م پ□یو□ندیی□دا حسـ□ن عـارفیش و□ک هـ□ی□پـار□ز□ک لـ□ناخی خ□یدا کن□ د□کات، د□ی□و□ت ب□ ش□وازی خ□ی لـ□ ئ□د□ب□ک□یدا

ئو پیوندییان بپارزت کە بە بوای خی باشن. کواتە نووسر وک کوی ئاغری باوانی دمنتو و هر وک ئم کوە ەخنکانی دگرت: لە بە هنانی پرسی چاکە و خراپە بە نو ئدبکی.

3

واتای چیرکی "تتر" لە ئمەدا ئویە کە دمان بزوننت بە خریکبوونی ەخنیی بە مرڤی تنگژاویی نو جیهانی مژووییو. مرڤک کە نزانت خی بە تواوی کیە، نتوانت وەامی ئاگامندانی ئو پرسیارانی نو ناخی بداتو، کە هستکییان سریانهەداو، ئمش بە تایبتی لە سردمانی تنگژی ئخلاقی ترادیسینیدا، ئوا ناتوانت لە ژینگی خی تبگات و هزریان پوی خریک ببت. لە ئمە گرکە هاوکات چیرکی "تتر" وک اگیاندنکی هزری وربگرین، بمش وک برانبرکی جیهانبینیان لی بوانین و بە پچوانی ئو ببژین: هرگیز هیچ تنگژیک بو بنما جیهانبینییان چارسر ناکرت، کە لە سردمی کارایی سانای ترادیسیندا پش تنگژکە چواندنیان پدرابوو، چونکە هموو سردمکی تگژاوی هاوکات نیشانیە بە تنگژی بنما چواندووکانی رابوردوو. بیە گەانو بە نوورانتییکی پشبینیکراو هوەکی ترساو لە ەوشکانی سردمی هنووکە، یان ترس لە دخگەییکانی نو ناخی خە، کە نشیاو بتوانت ئو مرڤە بینابکاتو کە کم یان زر لنو جیهانە سوننتییکیدا خی ژردخست و وک کوەکی / کچکی سلار ەنوماکانی ژیانی کمەایتیی برهمدهنایو.

لە بنەتدا خدربینی ئوپەی سانای زارکی، تشنی ەفتارکانی فە و بدادی یان هەپی درکوتن و ورگرتن، بەە لوش ستمتر: تشنی بدەفتارییکی وک ماچ-پاشقول، نیشانن بە قرچەکبوونی سرجم بنماکانی چاکی ابوردوو، کواتە شواوییکی رواەتی نین و بە هوی دسزانی بویژدان بخرنو سر ەچکی خیان. ئاخر مرڤ خی بە هیچ بنمایک لنو داوکدایە کە ئو خیتی، بیە لنو بگوناهیی خختاباردا فە لە خی و دوروبری دکات، کە گیا لە ەگی باوان و دایکانی لای نداو. لە لە بنەتدا زر لای داو، ئوش بە نو شواوی، بئاسیی، بیە تنانت بە رواەتیش لنو پشاکی میللی باوکانی یان دایکانیدا بە ناسکی جی نابتو، نخر، ئو وک ژن هبوویکی کمەایتیی نووزن و زیقاوەیە، وک پیاو دنگگەکی گرینکە بە جیهانک کە ئو خی لە بنەتدا ئو جیهانی ناوت،

لە هاوکات ناتوانت دەسبەرداری بەت. هەردوو ڕەگەز لەنەو جیهاندا تلیساونەتەوە و لەم ڕوانگەیەوە تەواوکەری یەکدین.

لە هەردووکیان هاوکات خیانەتیان لەکراوە: لە لایەن باوانیانەوە، لە لایەن ئایینەکەیانەوە، ئەوجا تەوانینەکان کە ئەوان سوننەگەرایانە وەریانگرتوون، لە خشتەیان بردوون – بەتایبەتی کوان، چونکە ئەمان سەرتا هەوەستنوەنە سەرکیەکانن، کە داماوانە بەسەر بەزمینەیی سوبەخشەوە بەردەوام بەبە ئاسە گینگە دەخەن. بەیە کەوتنەی ئەو کەسە کە ساکارەکی نامەبووە، زەر دەشەت ڕەگەی ڕووەو لەناوچوون بەت، یان هیچ نەبەت لە سەرنجامدا وەک کەنارکەوتوویەک بە خەمەکی ژیان بەڕە بکات. بە پەچەوانەشەوە ئەو کەسە کە چەقاوەسوویەکی نامە بووە، دەسەاتی پە دەسەنەت: "مارکس" و "ئەتەمبەل" لای ژمارەیەکی فرەی چالاکانی نەو ژیانی سیاسی یان کولتووری یەک ئەدگاریان هەیە: هەردووکیان بەها بە مرەڤ دەسازەنن و شیاوی ئالوگەن: گەر مرەڤ نەتوانەت بە بەوانامە یان ئەتەمبەل پرەستیژەک بە خەی دابین بکات، ئەوا دەرفەتی هەیە مارکس وەک دەسوەژی گەیشتن پەی دابنەت. بەهاکان لە هەردوو سەرەوە مایەی "خەنواندنن"، بەڕە هەردووکیان رواەت بەسەر رواەتی کەمەایەتیدا دەپەخشەنن و ئەمەش کارایەکی جیاکەرەوە بە مرەڤ دەدات، کە ئیدی مرەڤ دەشەت پەنجەی بە ابکەشرەت. ئاخر بەها وەرگیراوەکان مرەڤ لە نەوئەقەیی دەردەکەشن، دیاری دەهەنن، رواەتەکی پەدبەخشن کە ئەو خەی وەک بوون ایدەگەیەنەت و هاوکات داواکارییەک بەرز دەکاتەوە بە ئەوەی وەک بوون لەی وەربگرن.

بەگومان مەسەلەکە ئەوە نییە کە لەپاە رواەتگەرا و مەدچییاندا سەبژەکتانی بەدار نەکەوتبنە سەر ڕەگەیەکی ئەوتە، کە بەرپەی خەیان ببینن، بەڕکو کەشەکە لە لایەکی دییەوە ئەوەیە، کە شەواویی کەمەایەتی هەمیشە پتر مرەڤ لە خەی دووردەخاتەوە. بەیە نەشیاوە مرەڤ بە تەگە مەتافیزیکیەکانی وەک پاکژ و دەسەز بخرەتە سەر کەکەی ژیانەکی پاکژ. مرەڤ هەرگیز پەی ناکرەت پەیەوی "پاکژییە" هەمیشە تەخەکان بکات.

ئەوەی پە ناکرەت، هاوکات زەبری ریالەتی هەمیشە پتر لەم ئیدەیەی دوور دەخاتەوە، چونکە ئەم زەبرەیە کە لەتەک خەیدا ئەو ادەپەچەت، لە خەیی بزر دەکات، نایەت بگەتەوە بە لای خەی و تەفروتونای دەکات. هەروەها ئەوە هەر نوەنرانی ئەو زەبرەن کە ووپەشی کەنی زیو لەسەر خەیان دەنەخشەنن و خەیان وەک بەتاوان کەلا دەخەن – ئاخر ئەوان سەرچاوەی زەبرە نامرەڤییەکان نین، بەڕکو ئەوە هەز

غریب درکییکانن کە ژیانی گرووپ، "کوردواری"، دشوێنن و نایێن کوانی خیپش و کچانی نشمیل ژیانیان لەنو ژینگەی پەگازی ژەهراوی و خانووی بلەکی چمەنتەدا هەدی هەدی بمرێنن!!

سەرچاوە:

حسەن عارف. گەلە گورگ. چوار چیرەک. 1982.

تەبینی:

- ئەم نووسینە یەکەکە لە بابەتەکانی نووسەر لە کتەبی "لەتەک فەنەمەنە ئەدەبییەکاندا"، بیر و هوشیاری، سلەمانی 2006. نووسینەکە لەم شەوەیەی بەردەستدا کاری تەداکراوەتەوە و تەواو گەڕاوە.
- سیتاتەکان (ئیقتیباسەکان) وەک خەیان دراونەتەوە. لە ژمارەی لاپەڕەیان لەسەر نییە، ئەمەش پەدەچەت کاتی خەی بەهەی کورتیی چیرەکەکەوە ووی دابەت. بە ئەمە دەبەت داوای لەبوردن لە خوەنەر بکەم. لە ئەو دەتوانەت لە کوردیپەدیا کتەبی "حسەن عارف، چای شیرین و سەرجەم چیرەکە کورتەکان" بکاتەوە یان دابگرەت کە تەیدا چیرەکی تەتەر لە نەوان لاپەڕە 246-271دا چاپکراوە.
ک.ج.

ەکەوتننامەی 11ی ئازار لە گەمەی وەاتە بەرژەوەندخوازەکاندا ... ەسوە بەسکەنی

ما فی نەتەوەیی کورد و بەرژەوەندی وەاتانی تر
ئەگەرچی نەتەوەی کورد و نیشتمانەکەی هەموو بنەماکانی دەوەتی

سەربەخۆی هەیە، بەڵام تاکو ئێستاش بەو مافەی خۆی نەگەیشتووە و لە هەوڵی بەدەستهێنانی سەربەخۆیی بەردەوامە، زۆرجار دەگوترێ کورد گەورەترین نەتەوەیە، تاکو ئێستا بە مافەکانی خۆی نەگەیشتووە، ئەگەرچی لەدوای جەنگی یەکەمی جیهانی زۆربەی نەتەوەکانی ناوچەکە بووون بەخاوەن دەوڵەتی سەربەخۆ، کوردیش بەڵێنی سەربەخۆییان پێدرابوو، بەڵام کە ئەورووپاییەکان نەخشەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستیان کێشا، لەدوای جەنگی یەکەم داخوازی چارەنووسی نیشتمانی کوردیان پشت گوێ خست، لەو کاتەوە خەبات و ئاواتی نەتەوەیی کورد بە بەربەرەکانی یەکێتی یەك پارچەیی وڵاتە داگیرکەرەکانە، ئەوانیش لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا لە پەیوەندیەکی ئیحتمالیدا بوون، وەك تورکیا و ئیران و ئیسرائیل دژستی ئەمریکا و ئوردن بۆ خۆپارستن نزیك دەبووەوە و عیراقیش دوژمن و هەندێك جار ئارەزووی دژساتایەتی هەبوو.

مافە نەتەوەییەکانی کورد کێشەیەکی ئاڵۆزە، ناکۆکی و ململانێیەکی زۆری لەنێوان دەوڵەتانی پەیوەند بەباسەکەوە هێناوەتە ئاراوە، ڕیشەی ئەو ناکۆکیانە دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ناکۆکیەکانی نێوان هەردوو ئیمپڕاتۆریەتی عوسمانی و فارسی، پێش چوارسەد ساڵ، لەو ماوەیەدا چەندین جارکەوتنامەیان لەنێوان خۆیاندا کردووە، هەموو ئەو جارکەوتنامانە سەرەڕای کێشەی مەزهەبی و فراوانخوازی، دژی کورد بابەتکی بنەڕەتی و سەرەکی بووە، چونکە زۆربەی ئاژاوەکان پەیوەندییان بە دەقەرە سنووریەکانی ئەم دوو دەوڵەتەوە هەبووە، کوردیش باجی ئەو ناکۆکیانەی داوە.

دەوڵەتی تازە دامەزراوی عێراق و کێشەی کورد

لە دوای هەوشانەوەی دەوڵەتی عوسمانی و لەژێر ئینتدابی بەریتانی دا لە چوارچێوەی سنووری هەرسێ ویلایەتی عوسمانی (بەسرا، بەغدا، موسڵ) دەوڵەتی تازە دامەزراوی عێراق بووە میراتگری ناکۆکیەکانی هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و ئێرانی، هەر لەو پوودانگەوە بوو نسار بەسەر دامەزراندنی دەوڵەتی عێراقدا تێپەی بوو، لەلایەن حکومەتی ئێرانەوە دانی پێدا نەدەنرا، بەو بیانووەی بەهەڵەك ئێرانین، دواتر لە ساڵی 1929 لە ژێر گوشاری بەریتانیا دانی بەدەوڵەتی تازەی عێراق دانا.
دەوڵەتی عێراقی تازە بە هۆی جیاوازی کەلتوری سیاسی و ئاینی و کەمایەتی پکەوە ژیانی نەبووە، جگەلە پاراستنی بەرژەوەندیەکانی بەریتانیا، لەبەر پاراستنی بەرژەوەندیەکانی بەریتانیا ناچاربووە جگا لەتەشەنە کردنی ناکۆکیەکان بگرێ، هەروەك گوشار و کارئاسانی کرد بۆ ناردنەوەی سەید تەهای شەمزینی و سمکۆی شکاك بۆ ئێران و دواتر لەناوبردنیان لەلایەن ئێرانەوە.

ئێران وعێراق بەپێی بەرژەوەندیەکانی بەریتانیا هەندێك لێك نزیك بوونەوەیان هەبووە، دوای سەیەم شکستی شۆشەکەی، شێخ مەحمود ڕووی لە سنووری ئێران کرد، بەڵام بەهۆی بەرژەوەندی بەریتانیا، ئێران شێخ مەحمودی ڕادەست کردەوە، " کاپتن هۆت"ی سکرتێری کۆمیساری باڵای بەریتانی لە عێراق ڕۆژی ئاسایی بوونەوەی لە نێوان عێراق و ئێراندا بینی، بەڵام لەسەر گرفتی سنوور نەگەیشتنە ئەنجام و لە ساڵی 1934 هەردوولا لەسەر کێشەی تەنگەبەری یەکاوی عەرەب (شەتولعەرەب) یاداشتنامەی خۆیان داوەتە کۆمەڵەی گەلان.

لەساڵی 1955 پەیوەندی هەردوو وڵات پێشکەوتنی باشی بەخۆوە بینی، دواتر هەردوولا لە (پەیمانی بەغدا) کە لەلایەن ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، بەریتانیا، عێراق، ئێران و پاکستانەوە بەسترا، بەهۆی چوونە یەك بەرەی هاوپەیمانی سەربازییەوە، لەم پەیمانەدا عێراق بەدارەستی ڕۆژاوا هەژمار کرا، تا ڕووخانی ڕژێمی پاشایەتی ئەم پەیوەندیە بەردەوام بوو، لەدوای شۆشی 14ی تەموزی ساڵی 1958 پەیوەندیەکانیان تێکچوو، هەر یەکەیان کەوتنە دوای ئاراستەی دوو جەمسەری جیاوازەوە، ئێران بەدەوڵەتکی پاشایەتی و ئەندامی پەیمانی ناتۆ مایەوە، بەڵام عێراق ڕژێمی کۆماری ڕاگەیاند و لە پەیمانی بەغدا کشایەوە، دەستایەتی دەوڵەتانی بەرەی سۆشیالیستی ڕاگەیاند و دروشمی دژ بە ئیستعماری ڕۆژاوای بەرزکردەوە، هەردوو وڵات کەوتنە نێو دوو بەرەی ناکۆکی سەردەمی شەڕی سارد.

شۆرشی ئەیلول و پەیوەندی لەگەڵ ئێران

سەرەڕای کێشەی نەتەوەی کورد لە هەردوو وڵات، ئێران لەناوبردنی ڕژێمی پاشایەتی لە عێراق بەخەتەرێك لەسەر ڕژێمی پاشایەتی ئێران دەزانی، لەبەرئەوە هەر لەسەرەتاوە دەزگای هەواڵگری و ئاسایشی ئێران (ساواك) کەوتەخۆ بۆ پیلان دانان دژی ئەزمونی ڕژێمی کۆماری لە عێراق، دواتریش هەنگاوەکانی عەبدولکەریم قاسم دەربارەی چاکسازی کشتوکاڵ و دەستایەتی کۆمپانیستەکانی عێراق و پەشیمان بوونەوەی لە بەڕێنەکانی بە کورد و ناکۆکی لەگەڵ هەوتی ناسیونالیستەکانی عەرەب، کە عەبدولسەلام عارف نوێنەرایەتی دەکردن و دیکتاتۆریەتی دواتر عەبدولکەریم قاسمی بەرەو ئاقارێکی خراپ برد، ئێران ئەو بارودۆخەی قۆستەوە بۆ لاوازکردنی عێراق، کەوتە پشتگیری ئەو سەرکێ هێزە کوردانەی لەپەرەسەندنی دەسەڵاتی شیوعیەکان و ئیفڕمی کشتوکاڵی نیگەران بوون، کە دواتریش بووە سەرەتایەك بۆ دەستپێکردنی شۆشی ئەیلول لە 11ی ئەیلولی ساڵی 1961 و بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد.

نزیك بوونەوەی عێراق لە سۆڤیەت و بەرەی سوشیالیستی ڕۆژهەڵات، نیگەرانی لای ئێران و بەرەی ڕۆژاوا دروست کردبوو، گرفتارکردنی عێراق بە کێسپ و تەگەرەی ناوخۆ باشترین ڕێگاچارە بوو بۆ لاوازکردنی عێراق، لەبەرئەوە هەر لەسەرەتاوە ئێران هەوڵیدا لەسەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول نزیك ببێتەوە و کاریگەری بەسەرییەوە هەبێت، ئەگەرچی سەرەتا بەم شێوەیە نەبوو، بەڵام دواتر لە مانگی تشرینی ساڵی 1963 وەفدی سەرکردایەتی (پ. د. ك) سەردانی ئێرانی کردووە و پەیوەندی و هاوکاری لە ئێران وەرگرتووە، لەو کاتەوە شۆڕشی کورد بووە خاڵی گرنگ لەنێوان ئەم دوو وڵاتە، ئێران هەمیشە هاندەری سەرکردایەتی کورد بووە، بۆ درێژەدان بە شۆڕش لە ڕێگەی یەك لە دوای یەکەکانی عێراق، بەگومان لەبەربەرژەوەندی کورد نەبووە، بەڵکو بۆ دەستەبەرکردنی خواستە ستراتیژییەکانی خۆی، بەڵام سەرەڕای پەیوەندی گرژی نێوان عێراق و ئێران، کورد بۆ بەدیهێنانی مافەکانی خۆی چەند جارێك گفتوگۆی لەگەڵ حکومەتەکانی عێراق کردووە، هەر حکومەتی عێراقیش کوردی ناچار بە هەڵگیرسانەوەی شەڕ کردووە و ئێرانیش ئەو دەرفەتەی قۆستۆتەوە و کوردیش ناکۆکی نێوان هەردوو دەوڵەتی لەبەرژەوەندی خۆی بەکارهێناوە.

لە مانگی تشرینی دووەمی ساڵی 1965 هەوە (35) هەزار پارچە چەك بەیەکجار مانگانەش چارەکە ملیۆنێك دینار دراوەتە (پ. د. ك) سەرەڕای ناردنی کەرەستەی پزیشکی و خۆراك بۆ بارەگاکان. هاندەری شا بۆ ئەم یارمەتیدانە ئەوەیە شا هەوڵ دەدات دوژمنە سەرسەختەکەی خۆی واتا عێراق، لە ڕێی کوردەکانەوە لاواز بکات. لە ماوەی شۆڕشی ئەیلول پەیوەندییەکانی هەردوو وڵات (عێراق و ئێران) تەبایی بەخۆیەوە نەدیوە، ئەگەرچی لەژێرەوە هەرسێ دەوڵەتی عێراق، ئێران، تورکیا هەمیشە کێك بوون لەسەر دژایەتی و لەناوبردنی جوڵانەوەی ڕزگایخوازی کوردستان.

لەلایەکی دیکەوە سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول بۆ بەدەستهێنانی مافە نەتەوەییەکانی کوردستان دەیویست داوای پەیوەندی و هاوکاری لە ئەمریکا بکات، بەڵام هەمیشە ئەمریکا هاوکاری شۆڕشی کوردستانی لە ڕوانگەی بەرژەوەندییەکانی خۆیەوە بینیوە، لە یاداشتنامەیەکی کارمەندی ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکا (بەڕێز هاڕۆڵد هـ ساندەرز) بۆ یارمەتیدەری تایبەتی سەرۆك کۆمار بۆ کاروباری ئاسایشی نەتەوەیی (بەڕێز بۆندی) دەنووسێت: هەرچەندە ئێمە پشتیوانی داواکاری ئەوان(کورد)مان بۆ یارمەتی سەربازی ڕەت کردۆتەوە، بەهەرحاڵ بەبۆچوونی ئێمە مەسەلەی گرنگتر بۆ ئەمریکا لەم پەیوەندیە ئەوەیە

لەبەرامبەر ژەمی نوێی عێراق وەستامدەر بین، ئەمە دەمانەوێت کوردەکان لەگەڵ دەوڵەتی نوێی عێراق وتووێژ بکەن، بۆ چارەسەرکردنی کێشەکەیان، ئەگەر ئەم وتووێژانە سەرنەکەوێت، بەرژەوەندی ئەمە ئەو کاتە باشتر دەپارێزرێت، کە دەوڵەتی عێراق بتوانێت کوردەکان کۆنترۆڵ بکات نە ئەوە کە شەڕشی کورد ئەوەندە سەربکەوێت، ببێتە هۆی دەستوەردانی سۆڤیەت یا ئێران لە کێشەکەدا.
شەڕشی کورد و دەستەڵاتی بەعس

دوای هاتنەسەر حوکم بەعسیەکانیش هەوڵی ئاشتیانەدا، بەڵام نەیانتوانی بەردەوام بن و شەڕ لە نێوان بەعس و شەڕشی کورد هەڵگیرسا، بەدرێژایی ساڵی 1969 شەڕ و پێکدادانی گەرم لەبەرەکانی شەڕی پێشمەرگە و حکومەتی عێراق دەستی پێکرد، مەلا مستەفا بارزانی بۆ درێژەدانی شەڕش دژی بەعس داوای هاوکاری و پشتیوانی لە ئەمریکا کرد. لەڕاپۆرتێکی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکادا هاتووە: لەساڵی 1969وە هێبەری کوردەکانی عێراق، مەلا مستەفا بارزانی بۆ ڕاپەڕینەکەی دژی بەعس چەند جار داوای یارمەتی لە ئیدارەی نیکسۆن کرد، بەڵام کاربەدەستانی ئەمریکا، ئەم داواکارییەیان ڕەت کردەوە، لەسەر بنەمای ئەوەی ئەمریکا نایەوێت لە کاروباری ناوخۆی وڵاتانی دیکەدا دەستوەردان بکات و ئامانجی ئەوە نیە دەوڵەتێکی سەربەخۆی کورد دابمەزرێت، کاربەدەستانی ئەمریکا وا هەست دەکەن، کوردەکان دەتوانن ئەو یارمەتیە لە ئێران و ئیسڕائیل وەربگرن.

دواتر ئێران توانی پەیوەندی باش لەگەڵ سەرکردایەتی شەڕشی ئەیلول دروست بکات، هەتا 11ی ئازاری 1970 ئێران ویستویەتی کاریگەری بەسەر هەردوو باڵی (پ. د. ك) ڕابگرێ، بەدرێژایی ساڵانی (1966-1968) ئێران لە ڕێگای مستەفا بارزانیەوە پشتیوانی لەشەڕش کردووە، بەیە ئەو ماوەیە بۆ ئێران گرنگ بووە، بەوردی و بەردەوامی شا بۆ چاودێری ڕووداوەکان لە پەیوەندی دابوو، بەهۆی پشتیوانی مادی و مەعنەوی ئێران بۆ کورد عێراق بەهەسمی ناهەزایی خۆی بەرامبەر دەسەڵاتدارانی ئێران ڕاگەیاندووە.

لەگەرمەی لاف و گەزافی بەعسیەکان بۆ عروبە و خاوەنداریەتی بەسەر کەنداو، ئێران لە 19- 4- 1969 ڕێکەوتنامەی (سەعدئاباد)ی ساڵی 1937ی هەڵوەشاندەوە، بەبیانوی هەڵکردنی ئاڵای عێراق بەسەر کەشتیە ئێرانیەکاندا لەکاتی تێپەڕبوون لە شەتولعەرەب، کە لەو پەیمانەدا هاتووە، بۆئەوەی ئیمتیازاتی زیاتر لە شەتولعەرەبدا هەبێت، ئەمەش وای کرد لەژێر گوشاری ئێران و سەرکەوتنەکانی پێشمەرگە، بەعس ناچار بوو بیر لە گفتوگۆ لەگەڵ سەرکردایەتی شەڕشی کورد بکاتەوە.

زەقبوونەوەی ناکۆکیەکانی هەردوو وڵات (عێراق و ئێران) لەسەردەمی شەڕی سارد، سۆڤیەت دەیویست لە کەنداو بادەست بێت، سۆڤیەت چالاکانە هەوڵی دەدا پەیوەندیەکانی ژێمی بەعسی عێراق و ژێمی بەعسی سوریا ئاسایی بکاتەوە. سەرەڕای هاندانی عێراق هەموو وڵاتانی کامپی خێرهەڵات بۆ بەیەك گەیاندنی کورد و عێراق، سوڤیەت کەوتە ناوبژیوانی کورد و عێراق لەپێناو بەهێزکردنی پێگەی خۆی لە خێرهەڵاتی ناوەڕاست، لەلایەکی دیکە سۆڤیەت بەم هەنگاوەی دەیویست دەستایەتی کورد بۆ خۆی مسۆگەر بکات. سەرەڕای هەوڵەکانی ناوخۆ، بە ناوبژیوانی سۆڤیەت بەیانی 11ی ئازای 1970 کۆتایی هات.
کورد و ڕۆکەوتنامەی ئازار

جوڵانەوەی شۆڕشگێڕی کورد لەباشووری کوردستان لەبەهێزیدابوو، هەردوو باڵی (پ. د. ك) لەووی بنکەی جەماوەریەوە بەرەو پێش چووبوون، ئەوەی لەو ناوەدا بۆ هێز بوو حزبی بەعس بوو، هێشتا دوو ساڵ نەبوو هاتبوونە سەر حوکم و جێ پێی خۆی نەگرتبوو، بنکەی جەماوەری لاوازبوو، لەناو بەرپرسە باڵا سەربازیەکان ناکۆکی هەبوو، لەووی ئابووریەوە لاواز بوو، پەیوەندی دیبلۆماسی لەگەڵ دەرەوە کز بوو، پێویستی بە مانۆڕی سیاسی هەبوو، شۆڕشی کوردی بەمەترسی گەورە دادەنا، لەبەرامبەردا پێویستی بە پشودان و خۆڕێکخستنەوە هەبوو، بۆ ئەو مەبەستە حکومەتی بەعسی عێراق لەهەوڵی ئاگربەست دابوو لەگەڵ سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلول، ئاگربەستێکی نیوەچڵ بەردەوام بوو تا ئەوەی لە 11ی ئازاری 1970 حکومەتی عێراقی یەکلایەنە پشتیاری ڕۆکەوتنی ئاشتی کرد، کەزۆربەی داواکاریەکانی کوردی لەخۆدەگرت.

لە 11ی ئازاداری 1970 بەغدا و ڕۆبەری شۆڕشی کوردستان مستەفا بارزانی ڕۆکەوتن جیاوازیەکانیان نەهێشت و عێراق بەوە ئازی بوو دەوڵەتێکی فرە ڕەگەزی و ئۆتۆنۆمی لەناو دەوڵەتی عێراقدا بۆ کورد پێك بێنێ، لەنێوان هەردوو لایەنی نەیاردا ئۆتۆنۆمی بۆ بارزانی هەنگاوێك بوو بەرەو سەربەخۆیی، لەولاشەوە بۆ سەدام حسێن ڕێکەوتنەکە هەنگاوێکی تاکیکی بوو، تا بەبیروباوەڕێکی بەعسیانە دەوڵەتێکی تەواو ناوەندی سازبکا.

هەرچەندە کورد بەم ڕۆکەوتنە ئازی بوون، بەڵام تەنیا هەندێ لە شەرت و مەرجە کەلتوریەکانی بەڕاستی جێبەجێ کرا، لە ئەیلولی 1971 پیاوەکانی سەدام حسین ئەلتکریتی هەوڵیاندا لە ڕۆگای تەقاندنەوەی ئۆتۆمبیلێك مەلا مستەفا بکوژن و پێش ئەوەش تەقەیان لە کوڕەکەی واتە ئیدریس بارزانی کرد، ئیدی پاش ئەو هەموو ڕۆککەوتنە

درۆژخایەنە هیچ کات لە لایەنەکان متمانەی بە لایەنی بەرامبەر نەما.

وەك ئاماژەمان پێدا سۆڤیەت لە ئەنجامدانی ڕێککەوتنامەی ئازار لەنێوان عێراق و شێشی کوردا ڕێی باشی گێا، ئەم بەشداری کردنەی سۆڤیەت کاریگەریەکی گرنگی هەبوو، لەسەر ڕازی بوونی بارزانی بێ چوونە ناو گفتوگێ لەگەڵ حزبی بەعسی عەرەبی سۆشیالیستی دا، هەروەها بەشداری کردنی سۆڤیەت ڕێکی دیار و بەرچاوی هەبوو لەنزیك کردنەوەی باری سەرنجی هەردوولا لە دانوستانەکانیدا لەڕووی ڕەهەندی نێونەتەوەییەوە.

ڕێکەوتنامەی 11ی ئازار سەرکەوتنێکی گەورەبوو بێ سیاسەتی دەرەوەی سۆڤیەت، لەئاستی ناوخێش حزبی بەعس بەواژێکردنی ئەو بەیاننامەیە ئومێدی وابوو کارتی کوردی لە قازانجی خێی لەدەست شا دەرهێنابێت، ئێرانیش لەلای خێیەوە بەڕێکەوتنامەی 11ی ئازار زێر نیگەران بوو، چەندین نامە و وەفدی ناردێتە لای سەرکردایەتی بارزانی هەتا پەشیمانی بکاتەوە، لەو بارەیەوە مەسعود بارزانی دەڵێ:" شا لەسەر ئەو داوایە بەردەوام نامەی دەنارد، هەتا دوا نامە جێرێك لە هەڕەشەی تێدابوو" سەرکردایەتی شێش تا ساڵێکیش دوای بەیاننامەی 11ی ئازار پەیوەندی لەگەڵ ئێران پچڕاند.

دوای هەوڵەکانی سۆڤیەت لە ڕێکەوتنی ئازاردا، بێ خێڵێکخستنەوە و بەهێزکردنی حکومەتی عێراق ویستی زیاتر پەیوەیندی لەگەڵ سۆڤیەت بەهێزبکات، لەڕاپێرتێکی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا هاتووە: بەهێی زیاتر نزیك بوونەوەی عێراق، دەستڕێشتوویی سۆڤیەت زێرتر بووە، سۆڤیەت سەرمایەگوزاری لەعێراق کرد بوو بە بنەمایەك بێ ئەوەی پێگەی خێی لە ڕێژهەڵات بەهێزتر بکات، ئەمە بووبە مەترسیەکی زیاتر بێ ئەمریکا، کاتێ سەدام حسین بەسەرێکایەتی لیژنەیەك پێکهاتوو لە کاربەدەستانی بەعس لە شوباتی 1972 سەردانی مێسکێی کرد و لە ئەنجامدا ڕاگەیاندننامەیەکی هاوبەشیان واژێکرد، بێ ئەوەی پاشان پەیماننامەیەك مێر بکەن، پێشمەرجی ئەو پەیماننامەیە ئەوە بوو، دەوڵەتی بەرەی نیشتمانی عێراق پێك بێت، کە شیوعی و کوردەکانی تێدا بەشداربن، هاوکات سۆڤیەت بارزانی هان بدات تا پەیوەست بێت بەم بەرە نیشتمانیە، بەڵام مەلامستەفا بارزانی چوونەناوی ئەو بەرەی بە زیان بێ کورد دەزانی، بێیە کورد جارێکی دیکە لە ڕێگای (CIA) وە لە حکومەتی ئەمریکا نزیك بوونەوە و پێیان لەسەر ئەوە داگرت ئەگەر لەلایەن ئەمریکاوە یارمەتی نەدرێن ناچاردەبن لەگەڵ حکومەتی عێراق ڕێك بکەون، "شا"ش پشتیوانی لەم داوایەی بارزانی کرد و هێشداری دا،عێراق کەوتوەتە ژێر دەسەڵاتی سۆڤیەت. بەڵام

جارێکی تر کاربەدەستانی ئەمریکا یارمەتیدانی کوردیان هەت کردەوە، بەکو هایان وابوو ئێران و ئیسرائیل دەتوانن یارمەتی کوردەکان بدەن.

وەاتە یەکگرتوەکان لەگەڵ ئەوەی لەپشتیوانی هاستەوخۆ لە کوردەکان خۆی دەبوارد، بەڵام بەڵێنی دا لەگەڵ لایەنە ناوچەییەکانی دیکە هاوکاری بکات کە یارمەتیان دەدا بە کوردەکان. شا وەبیر ئەمریکای هێنابووەوە کوردەکان لەژێر گوشاری سۆڤیەتدان بۆ ئەوەی لەگەڵ بەعسی عێراق ئاشت ببنەوە، کەوابوو دەبێ کوردەکان لەبەرامبەری کاریگەری کۆمۆنیزم بپارێزرێن.

لەو کاتەدا ئەمریکا شەڕی ڤێتنامی بەدەستەوە بوو، ئەمریکا خۆی لەهەر تەوەگلانی شەڕێکی دیکە دەپاراست، لیژنەکانی کۆنگرێس هازی نەبوون کارگێڕێتی نیکسۆن لەگەڵ شەڕشی کوردا بۆ هێنانەدی ئەتۆمی هاوکاریان بکات، هەروەها هەڕشیان کردەسەر کارگێڕێتی فۆرد بەوەی وای نەکرد شا دەست لە یارمەتیدانی کوردەکان هەڵگرێ، ئەو کەین و بەینەی کۆنگرێس یەکێك لەو ڕێگایانە بوو گەورە کاربەدەستانی ئەمریکایی خۆیان پێ دەپەاندەوە لە دەستهەڵگرتنیان لە هیندی چینی، چونکە تاوانەکەیان دەخستەپاڵ کۆنگرێس نەك خۆیان.

ئەگەرچی کورد بۆ ئەمریکا گرنگە، وزە و توانستی کورد بۆ وەدیهێنانی ئاواتەکانی گرنگی پێنەدان و دەستبەردابوونیان بدزێتەوە، لەلایەکی تر گرنگی کوردستان لەکاتێکدا ناوچەکە وەك کانگای نەوتە و سەرەای ئەوەش کوردستان وەك خانوویەکی دووپەنجەرەیی وایە، پەنجەرەیەك بەسەر ڕۆژهەڵات و پەنجەرەیەکیش بەسەر ڕۆژئاوادا دەڕوانی، بەڵام یەکێك لە هۆکارە ئاڕاستەکانی هاوکاری ئەمریکا بۆ کورد دەبوایە لەڕگای یەکێك لە دەوڵەتە داگیرکەرەکانی کوردستان و هاوپەیمانی ئەمریکا ئەنجام بدرێ، ئێران و تورکیا هاوبەشی ئامانجی ئەمریکا بوون، تا نەهێن کۆمۆنیست یا دەوڵەتێکی خراپ دەست بەسەر ناوچە کوردیەکاندا بگرێت، ئەگەرچی ئەم دوو دەوڵەتە ناوەندی ستراتیژی ئەمریکا بوون، بەڵام کەمترین بەرژەوەندیان لەوەدابوو بڕسەی ڕاپەڕینی کورد نەتەوەییەکان لەژێر ئاڵایەکدا بەرەو ئامانجێکی یەکگرتوو هەنگاو بنێن، یا دەوڵەتێکی کوردی دابمەزرێنن.

تێکەڵاوی و تەقەلای ئەمریکیەکان لەناوچە کوردیەکانی عێراق دیاری دەکرد، وەاتە دراوسێکانی وەك تورکیا و ئێران یارمەتی کوردیان دەدا تا خۆیان لە گۆچەی عێراق بپارێزن، ئەگینا بەهیچ شێوەیەك

ئامادە نەبوون لەدایك بوونی دەوڵەتێکی کوردی قبوڵ بکەن. ئەمریکاش هەرگیز پشتیوانی لە دەوڵەتی سەربەخۆیی کورد نەکردووە، ئەوەی داوادەکرا تائێستاش ئۆتۆنۆمیەك بێت یەکپارچەیی خاکی عێراق بپارێزێت، لەترسی ئەوەی نەوەك پارچە بوونی عێراق ببێتە مایەی سەریەشەی داهاتوویان.

بەڵام دوای بۆنیاز بوونی بەعس لەمافی کورد و دوای بەستنی پەیمانی (هاریکاری و دۆستایەتی عێراقی – سۆڤیەتی) لە 9- 4- 1972 کە حزبی بەعس لەبواری سەربازی و ئابووری خۆی بەهێزکردەوە و نەیارەکانی لە سوپا لەناوبردن و لەگەڵ دابین کردنی دۆست بە حکومەت و پێشڵکاریەکانی بەعس بەرامبەر بە کورد، کاردانەوەی لەسەر سەرکردایەتی کورد دروست کرد، ئەمەش وای کرد پەیوەندی کورد و ئێران لە مایسی ساڵی 1972 لە دوای سەردانی ریچارد نیکسۆن و هێنری کیسنجەر بۆ تاران دەست پێ بکاتەوە.
هاوپەیمانیەتی عێراق و سۆڤیەت و هەوێستی کورد

هەوڵە بەردەوامەکانی سۆڤیەت بۆ ناوبژیوانی کورد و حکومەتی عێراقی بووە هۆی زیادبوونی پێگەی سۆڤیەت لە عێراق، ئەوەش مەترسی لەلای ئەمریکا دروست کرد، ئێستا یەکیەتی سۆڤیەت لەسەقامگیری ئاشتی و ڕاگرتنی هاوسەنگی لە عێراق بەدیار کەوت، لە دوای ڕێکەوتنی 11ی ئازار پەیوەندیەکانی عێراق و سۆڤیەت گەشەی سەند، لە نیسانی 1972 سەرۆك وەزیرانی سۆڤیەت ئەلیکسن کۆسجین سەردانی بەغدای کرد و لە 9ی نیسانی 1972 پەیمانی (هاریکاری و دۆستایەتی) لەنێوان هەردوو وڵات واژۆکرا، لە پەیمانەکەدا هاتبوو عیراق چەك و جبەخانەیەکی زۆری لە سۆڤیەتەوە پێدەگات، بەم شێوەیە عێراق خۆی خستە بازنەی جیۆسیاسیەوە، بەڕەو ئەوە دەچوو ببێتە هاوپەیمانێکی بنەڕەتی سۆڤیەت لەناوچەکە، بەمەش دەروازەیەك بۆ عێراق کرایەوە، چەك و تەقەمەنی لە سۆڤیەت بکڕێت، و پەیوەندی بازرگانی و ئابووری لەگەڵ پەرەپێبدات، ئەمە بۆ عێراق دەروازەیەکی گرنگ بوو، بۆ خۆبەهێزکردن بەتایبەت دوای خۆماڵی کردنی نەوتی عێراق لە یەکی حوزەیرانی 1972، ئەمەش وایکرد ئەمریکا بەسیاسەتی خۆیدا بچێتەوە لەناوچەکە.

بەعس بەهۆی هاوپەیمانیەتی سۆڤیەت و بەهێزکردنی پێگەی خۆی، لە 15ی ئایاری 1972 دوو وەزیری دایە (حزبی شیوعی عێراق = حشع)، بەمەش هەوێستی ئەو حزبە گۆڕا، دوایی شیوعی ڕاکێشایە ناو بەرەیەکی ناهاوسەنگ، یەکیەتی سۆڤیەتیش هانی (حشع) داوە بەرە لەگەڵ بەعس دروست بکەن، بەناوی (بەرەی نیشتمانی و نەتەوەیی پێشکەوتنخواز) لە 17- 7- 1973 ڕاگەیەنرا، داوا لە پارتی کرا بێتە ناو ئەو

بەرەیەوە، بەڵام بەهۆی کەمتەرخەمی حزبی بەعس لە جێبەجێ کردنی ڕێکەوتنامەی 11ی ئازار قبووڵی نەکرد بچێتە ناو ئەو بەرەیەوە، بەعس لەمەدا مەبەستی بوو خۆی وەکو حزبێکی پێشکەوتوخواز و گونجاو لەگەڵ ووداوەکان بخاتەوو، لەلایەکی دیکەوە بەعس هەموو قورسایی خۆی لەناو بەرە بەرجەستە کردبوو، بەڵام (حشع) ئەمەی قبووڵ بوو. (پ. د. ك) ترسی ئەوەی هەبوو هێرشی ڕاگەیاندنی (حشع) کەسایەتی شێش لە وڵاتانی بەرەی سۆشیالیزم بشۆڕنێ، ئەگینا لە دوای چوونە بەرەی بەعس (حشع) سەنگی جارانی لەناو جەماوەری کوردستان لەدەستدا.

سەرەتا بارزانی وا خۆی پیشاندا بە بەیاننامەکە ڕازیە و بروسکەی پیرۆزبایی بۆ ئەحمەد حەسەن بەکر نارد، بەڵام بۆیاری کورد زیاتر بەدەست هێزە ناوچەییەکان بوو، بەتایبەتی ئێران، ئەگینا لەبنەڕەتدا بارزانی بەم ڕێکەوتنە ڕازی نەبوو، چونکە بارزانی هەوڵی جیاکردنەوەی ناوچە کوردییەکانی دەدا لەبەغدا، لەبەرئەوە ئەم ڕێکەوتنە هەر زوو کاری پێنەکرا، لەگەڵ ئەوەش حزبی بەعس هەوڵی دا پارتی ڕابکێشێتە ناو بەرەی ناسیونالیزمی پێشکەوتوو (جبهه قوميه التقدميه) بەڵام بارزانی ڕازی نەبوو، چونکە وا دەبینرا کورد زەرەر دەکات لەو ڕێککەوتنە، هەر زوو پەلاماری شیوعیەکانی دا لە کوردستان، زەر دژی ئەو ڕێککەوتنە وەستا کە لە نێوان عێراق و یەکیەتی سۆڤیەت بەسترا.
ململانێکانی سۆڤیەت و ئەمریکا و چارەنووسی شێشی کورد

مانگێك بەسەر هاوپەیمانیەتی (عێراق و سۆڤیەت) تێنەپەڕی، (نیکسۆن) سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا و (کیسنجەر)ی ڕاوێژکار بۆ ئاسایشی نەتەوەیی سەردانی ئێرانیان کرد و لەگەڵ شا کەوتنە وتوێژ بۆ دانانی ڕێگاچارەیەك بۆ دوورخستنەوەی یەکیەتی سۆڤیەت لە عێراق، لە مانگی ئایاری 1972 وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا بۆیاریدا لەبەرامبەر پێگەی سۆڤیەت لەناوچەکە دا پشتگیری ئێران بکات، بەتایبەت کە نیکسۆن و کیسنجەر تازە لە سەردانی سۆڤیەت گەڕابوونەوە، سیاسەتی کیسنجەریش لەو بارەیەوە ڕوون بوو، بەوەی هەر وڵاتێك پەیوەندی لەگەڵ سۆڤیەتدا هەبێت دەبێ هەوڵی لاوازکردنی بدرێت.
پشتیوانی و یارمەتیدانی شێشی کورد کاریگەری زۆری هەبوو، کارگێتی نیکسۆن و فۆرد پشتیوانی دەرەوەیان دروست نەکردووە بۆئەوەی ئاواتی ئێتنۆمی کوردەکان بێتەدی، بەڵام هەردووکیان ڕاستەوخۆ بەماڵ و دارایی لە خزمەتیان دابوون، لەبەرئەوەی ئێران و ئیسرائیل دەستیان خستبووە کاروباری ئەوانەوە دەبوایە مەسەلەکە

لەنیوان ئاشکرایی و دیبلۆماسی پەردەی بەسەردا بدرێ.

کاربەدەستانی ئەمریکا ڕایان وابوو یارمەتی ماددی یا سەربازی ئەمریکا بۆ بارزانی دەبێت بەوپەڕی ئاسایش و نهێنیپارێزی ئیداری و فیزیکییەوە ئەنجام بدرێت، یارمەتی بەکوردەکان نابێ ئەوەندە زیادبێت، نەتوانن ڕۆژێ لە ڕۆژان حاشای لێ بکەن، لەبەرئەوەی ئەگەر ئەم یارمەتیە لەهەندێ چوارچێوەی تایبەت بچێتە دەرەوە حاشا کردن لێی مومکین نیە.

دەست تێوەردانی ئەمریکا لەکاروباری کوردەکان دەگەڕێتەوە بۆ سەردانی نیکسۆن بۆ تاران لە ساڵی 1972 و کۆبوونەوەی نیکسۆن و بریجنێف، لە مۆسکۆ بۆ وەدەستهێنانی زۆرترین جێگای موناوەرات لەجیهانی مونافەسەی سیاسیدا لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت کە ئەمریکا هەرگیز دەستی لێ هەڵنەگرتووە.
جەنگی سارد لە نێوان هەردوو بلۆکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا دۆخێکی مەترسیداری هێنایە ئاراوە بەتایبەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، یەکێك لەو ناوچانەی کۆ بەر کێی لەسەردەکرا عێراق بوو، لەبەردەمی لوتی شادابوو، کە لە دوای سعودیە دەوڵەمەندترین کانی نەوت بوو، لێرەوە هاوکێشەی تایبەت بەڕۆژهەڵات ئەمریکا پێوەی پەیوەست بوو، حزبی بەعس لەعێراق لەسەر بەرنامەیەکی سوشیالیستی دژ بەڕۆژئاوا خێی دەرخست، ئەمەش مەترسیەکی گەورەبوو عێراق لەژێرکۆفی سەدام حسین ببێتە دەستوپێوەندێکی نزیکی یەکێتی سۆڤیەت، ئەمریکا ئامانجی ستراتیژی کەم کردنەوەی دەسەڵاتی سۆڤیەت بوو لەناوچەکە، هەرچەندە سۆڤیەت ڕۆڵێکی گرنگی هەبوو لەو ڕۆککەوتنەی پێکهات لەنێوان حکومەتی عێراق و بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد، بەڵام بەپەلە پەیوەندی هەریەك لە حزبی شیوعی عێراقی و سۆڤیەت لەگەڵ بزوتنەوەی کورد گۆڕا، بزوتنەوەی کورد کەوتە پەیوەندی کردنێکی تووندوتۆڕ لەگەڵ ڕۆژئاوا، بەتایبەتی ئێران و وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا، بەپێچەوانەوە حزبی بەعس کەوتە بەهێزکردنی پەیوەندیەکانی لەگەڵ کوتلەی ڕۆژهەڵات و حزبی شیوعی عێراقی و بزوتنەوەی چەپخوازی بەگشتی.

سەرکۆشی عێراق بۆ دەوڵەتانی دەستی ئەمریکا لەناوچەکە (ئێران و ئوردن و ئیسرائیل) نیگەران بوون لەو دەوڵەتە عەرەبیانەی لەلایەن سۆڤیەتەوە هاوکاری سەربازی دەکران، هەرسێ دەوڵەتیش هاوکاری کوردیان دەکرد، بەمەبەستی ئەوەی ئۆتۆنۆمی کوردستان وەك کۆردیك تەماشا بکەن، تاگۆچەی وزەی بەعس لە سنووری وڵاتی خۆیان بەدووربگرن، ئەم وڵاتانەش دەستی ئەمریکا بوون و هاوکاریان لەلایەن

ئەمریکاوە پشتگیری دەکرا، بۆیە کوردی بەستەزمان ئاسایی کەوا بزانێت دەستی ئەمریکایە.

شۆڕشی کورد و نزیك بوونەوەی زیاتر لە ئێران و ڕۆژئاوا

لە پێش هاوپەیمانیەتی نێوان عێراق و سۆڤیەت ئێران تەنیا لەبیری کارتی ناکۆکی نێوان شۆڕشی کورد و بەعس دابوو، تا بەقازانجی خۆی سوودی لێوەربگرێت، بەڵام یەکەوتنی 11ی ئازاری 1970 شای نیگەران کرد، چونکە دەبووە دەرفەت بۆ بەهێزبوونەوەی عێراق، هەتا دەگاتە باڵا دەستی کەنداو، هەروەها لەوانە بوو شۆڕش لە کوردستانی ئێران سەرهەڵبدا و مستەفابارزانیش ناچار نەدەبوو لەبەرامبەر دەستایەتی ئێران بەرهەستی بکات، هاوپەیمانیەتی عێراق و سۆڤیەتیش مەترسی لەسەر ئێران گەورەتر کرد، بۆ ئاستی نیگەرانی ئەمریکا، ئەمەش دەرفەتێك بوو ئێران سوود لە نیگەرانی ئەمریکا وەربگرێت، بۆیە ڕێککەوتنی عێراق و سۆڤیەت ناکۆکیەکانی عێراق و ئێرانی قوڵتر کردەوە.

لە ئاکامی شۆڕشی 14ی تەموزی 1958 و کشانەوەی عێراق لە حلفی بەغداد و زیادبوونی هێزی چەپ لەسەردەمی عەبدولکەریم قاسم پەیوەندیەکانی عێراق و ئێران زۆر باش تێکچووبوو، کە حزبی بەعس هاتە سەرحوکم پەیوەندیەکان بەرەو خراپتر چوون، شای ئێران دەترسا لە گرتنەدەستی دەسەڵاتێکی سیاسی عەرەبی لە عێراق، وەك دەسەڵاتی جەمال عەبدولناسر و هێز و دەسەڵاتی لەناو وڵاتە عەرەبیەکاندا لەلایەکی تر بەهێی پشتگوێ خستنی ئێتنەمی و چەندین تەقینەوە و کاری تێکدەرانە کورد نائومێد بوو، ئەباڵەکەیان خستەسەرعێراق و دواتریش کە عێراق ویستی حکومەتێکی نیشتمانی لەگەڵ کۆمۆنیستەکان پێکبێنێ کوردی گۆشەگیرکرد، ئەمە ئێران و ئیسرائیلی دەست کراوەترکرد لە نزیك بوونەوە لە شۆڕشی کورد، لەبەرئەوە زۆر گەرموگوڕ کەوتە یارمەتیدانی شۆڕشی کورد، وەك هەوڵێك بۆ گورز وەشاندن لە بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی عێراقی، بەڵام لەناو لیژنەی مەرکەزی پارتی دیموکراتی کوردستان، دەنگی چەپەکانی حزب لەسەرکردایەتی (پ. د. ك) بەرزبووەوە، لەبەرامبەر ڕژێمی ئێرانی و هێت کردنەوەی هاوکاریەکانی، بۆ پەنجە هاکێشان بۆ ئەو مەترسیانەی کە زیان دەکەن بەهێی ئەو یارمەتیانەی ئێرانەوە، بەڵام تای تەرازووی ئەوانەی هەزامەندیان بۆ قبوڵ کردنی ئەو یارمەتیانەی ئێران هەبوو زیاتربوون بەشێوەیەکی ئاشکرا، بەهێی ئەو نەهامەتیانەی بەرەو ڕووی کورد بۆتەوە، لەگەڵ تین و تاوی شەڕەکاندا لەنێوان شۆڕش و حکومەتی عێراقیدا، یارمەتیەکانی ئێران

بە شەش زیادی کرد، لەتشرینی دووەمی 1971 و مارتی 1972 شای ئێران هاواری بۆ نیکسۆن برد، لە یارمەتیدانی بارزانیدا هاوکاری بکات، لە 28ی مارسدا بەهۆی پاشای ئوردنەوە بارزانی هاواری خۆی گەیاندە نیکسۆن، لەولاشەوە ئیسرائیل نیگەرانی ئەوەبوو بەرژەوەندی عێراق بە هۆی ئۆتۆنۆمی ناوچەی کوردستان پەرەبستێنێ.
بەڵام ئەمریکا یارمەتیدانی کوردی هەتکردەوە، چونکە نەیاندەویست بەو هێیەوە سۆڤیەتیەکان چەك و سیاسەتیان لەناوچەکە زیاتر بڵاو بێتەوە و پەرەبستێنێ، جۆزێف فارلەند باڵوێزی ئەمریکا لە تاران ئەمەی یەکلاکردەوە کە یارمەتیدانی نهێنی بۆ کوردەکان دەبێتە سەرچێیەکی بۆ کۆتایی، وەستانیشی دەبێتە هۆی نائومێدی و تێگەیشتن لە بیروباوەڕی هەڵە لەلایەن کوردەکان بەرامبەر ئەمریکا.

شا وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکای هێنایە ناو تابلۆکەوە، لە ساڵی 1971 دا پەیوەندی نێوان وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد بەسەرکردایەتی مەلا مستەفای بارزانی لەڕێگای شای ئێرانەوە دەستی پێکرد، لەلایەکی دیکە وەرگرتنی چەکێکی زۆر لەسۆڤیەت عێراقی هاندا هێرش بکاتە سەر کوردستان ئەمەش لەوە زیاتر بوو، ئێران و ئیسرائیل هاوکۆشەکەیان ڕاگرتبوو، لەئەنجامدا پێکهێژانی عێراق و ئێرانیەکان بەدرێژایی سنوور سەریهەڵدا.

ڕووداوەکانی ناو ئەو ململانێیە ئەوە دەسەلمێنن، هەریەك لە عێراق، ئێران، سۆڤیەت، ئەمریکا و ئیسرائیل حیسابیان بۆ ئەگەرەکان کردووە، ڕای وا هەیە لە هاوپەیمانیەتی و پشتیوانی شەشی کورد باوەڕ بەئێران نەکراوە، ئەمریکا ترسی ئەو بۆ متمانەییەی هەواندەتەوە، بەڵام باری قورسی شەشی کورد لەسەر شانی ئێران بووە، سەرکردایەتی کورد ئاگاداربووە، ئەو بایەخەی ئەمریکا لەسەر داوای شابووە، جێناتان دەنووسێت: " شای ئێران سەبارەت بە یارمەتیدانی شەشگێرەکوردە بارزانیەکان بۆ دژایەتی حکومەتی عێراقی ڕای واشنتۆنی گەیی"

ئەمە وای کرد لە 20-21ی ئایاری 1972 دا نیکسۆن سەردانی شای کرد لەتاران، پشوازی ئێرانیەکان تاوی باشی هەبوو لە گەشتەکە، لەلایەن ئیرانیەکان بە گەرمترین چەپڵەزان پشوازی لێکرا. نیکسۆنیش ویست و پشتگیری خۆی لە دۆستەکانی ئەمریکا دووپات کردەوە. هەروەها ڕایگەیاند ڕژهەڵاتی ناوەڕاست لەسەرچێیەکانی سۆڤیەت بەدووربگیرێ، لەبەرئەوە هەوڵ دەدەین زۆرانبازیە ناوچەییەکان پەرەنەستێنن و نەبنە زۆرانبازی کەهەگایەتی نێودەوڵەتی.دیسان ئەمە ڕێگا نادەین هاوکێشەی هێز لە ڕژهەڵاتی ناوەڕاست بەقازانجی دوژمن تەواو بێ،

بەڕاستی تێدەکۆشین هاوکێشەی دەسەڵات لەبەرژەوەندی خۆمان تەواو بێت، ئەمریکا دەیویست ڕۆگانەدا سڤیەت هیچ سەرچاوەیەك بكات و لەهەركوێیەك بیانەوی كێشەی بۆ دروست بكەن.

لەناوەڕاستی ساڵی 1972 سەركردایەتی شۆش كەوتە نێوان بەرداشی دوو جەمسەری ناكۆك، لەوكاتەوە شۆش چووە سەر ڕۆگایەك كۆتایی داخرابوو، بۆ ئەم هەنگاوە ئاماژە هەیە (م.س) و ئەندامانی كۆمیتەی ناوەندی (پ. د. ك) لێی بێئاگابوون، لەو بارەیەوە (جۆناتان) دەنووسێ:"بارزانی نەلەپێش و نەیەكسەر لەكاتی هەرەسی ئاپەینەكەی ساڵی 1975 دا و نەدوای ئەویش نەیدەویست هیچ كام لە یاریدەدەرەكانی خۆی لەبیاردان بەشداری بكەن" ئەمەش لەپشت نەخشەی كەوتنی شۆشی ئەیلولەوە بوو.
لەسەردانێكدا بۆ ئەمریكا لە تەموزی 1973 شا سەرنجی نیكسۆنی بۆ نیگەرانیەك ڕاكێشا، كە پێی وابوو سۆڤیەتیەكان ئیئتیلافێك لەنێوان كوردەكان و بەعسیەكان و كۆمۆنیستەكان پێكدێنن، كێشەی كورد لەجیاتی ئەوەی خەنجەرێكی دژایەتیان بێت، دەبێتە هەزێكی پاڵپشتی كۆمۆنیستەكان.

نیكسۆن گەیشتە ئەو ئەنجامەی شۆشی كورد لە دژی بەعس بۆ هاوكاری ئەمریكا تێكدەشكێ، بۆ پاراستنی وەرەی مەعنەوی وڵاتە هاوپەیمانەكانیان وەك ئێران و ئوردن، پێویستە بۆ لابردنی بۆ هیوایی وەك بیانوویەكی ئەوان، هاوكاری ماڵی لەلایەن ئەمریكاوە. بۆیە پێویست بوو ماندووكردنی گەنجینەی عێراق بەسەردەوڵەتەوە ببێتەبار و بەرزكردنەوەی هەزی سەودای كوردەكان مەبەستی ئەمریكا بوو، عێرق ڕازی بكرێ دژەكە هەوربكرێتەوە و ناوچەكە سەقامگیربێ و كورد ئۆتۆنۆمی هەبێ، بۆ ئەمەش ئەمریكا بە كلیل دەزانرا. بۆیە هەر یەك لە وڵاتەكان دەیانویست پەیوەندی بایەخداری لەگەڵ وڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا هەبێ.

هەموو پڕۆژە نهێنیەكانی ئەو قۆناغە بەتایبەت كوردەكان لەلایەن كێشكی سپیەوە بەڕێوە دەچوون و بەنهێنی كارەكان ئەنجام دەران. لەبەرئەوەی لەو جارە نەبوون دیبلۆماسی گونجاو بیانگرێتەوە، شۆشی كورد لە دژی وڵاتێكی سەربەخۆی هاوپەیمانی سڤیەت بەرپا ببوو، لەلایەن چەند دەوڵەتێكی هاوپەیمانی ئەمریكاوە، پشتگیری دەكرا، مەترسیەكە ئەوە بوو ڕێژی سەدام حسین بەهێز بكا وناوچەكانی كوردستانی عێراق ببێتە بنكەیەك بۆ ئاڕاستەی وڵاتە دراوسێكان. كوردەكان بەكاربێنێ لە دژی وڵاتانی هاوپەیمانی ئەمریكا. بەتایبەت ئێران و توركیا.

دەخی ناوچەکە و هاوکێشەی هێز لەناوچەکە بزوتنەوەیەکی هەمەڕەنگ بوو، بیر لەوە نەدەکرایەوە بەهاتنە دەرەوەی یەك لایەن گۆڕانکاری سەیر و بنەڕەتی چی ڕووەدات، بەتایبەت کە کوردەکان بەڕاڕا و ناجێگیر سەیردەکران، ئامانجیان سەربەخێیی یا ئۆتۆنۆمیە و کامیان بێ گونجاو بێت لەگەڵ ئەودا ڕێك دەکەون، ئازایەتیان وای لێکردوون وادەزانن هەرچیەکیان بوێت دەتوانن بەدەستی بهێنن، بێیە ئەم بەهرەیان هانیان دەدات نەرمیان کەم تێدابێت. لەهەر گۆڕانکاریەکیشدا کوردەکان بێ بەزەیی سەدام حسین جێدەهێڵران.

سۆڤیەت چەکی زیاتری لەناوچەکە بەکاردەکردەوە، لەنێوان هەڵبژاردنی ئێستا و ئایندە، هی ئایندە سەرنجڕاکێشتر و مەترسیدارتربوو، لە 1ی ئابی 1972 نیکسۆن فەرمانی ڕاستەوخۆی پڕۆگرامە نهێنیەکەی ئیمزاکرد، وەاتە یەکگرتووەکان 250 هەزار دۆلاری مانگانە بێ سائی مالی 1973 بێ کورد دیاری کرد، لەگەڵ دوو ملیۆن بێ چەك و جبەخانە، هەمووی بەسەریەکەوە ساڵانە نزیکەی 5 ملیۆن دۆلار تەرخان کرا، شا بە مەبەلەغێکی زۆرتر هاوبەشی کرد، بەگشتی بەسەریەکەوە لەگەڵ هی ئیسرائیل و بەریتانیا و کۆمەکی ئێرانیەکان مانگانە دەگەیشتە یەك ملیۆن دۆلار بەگوێرەی جەنگی سارد ئەوە کێشێکی سەرەکی بوو.
هەڵوێستی سادات و هەنگداوەی لەسەر شێشی کورد

کاتێك ئەنوەرسادات لەئەنجامی جەنگی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەهەمنی بەرەو وەاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا هەنگاوی نا، لەکاتێکدا بیر لەهاوبەشی ئەمریکا دەکرایەوە بێ یارمەتی کوردەکان لەتەموزی 1972 دا سەرباز و ڕاوێژکارەکانی سۆڤیەت لە میسر وەدەرنران، ئەمە گرنگیەکی زیاتری دا بەعێراق لە سیاسەتی ستراتیژی یەکێتی سۆڤیەت، لەڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، ئەمە وای کرد پەیوەندی سۆڤیەت بەژمی بەغداوە بەهێزتربێ، لە کۆتایی ئابدا مایکل سڵاڤ ئەندامی مەکتەبی سیاسی وای لەبارزانی کرد هاوبەشی حکومەتی یەکێتی نیشتمانی عێراق بکا کە سەدام حسین لەهەوڵی دامەزراندنی دایە.

بەڵای بارزانیەوە ئەو داواکاریەی سڵاڤ ئاگادارکردەوە (انذار) بوو، دوای ئەوەی یەکێتی سۆڤیەت لە میسر وەدەرنرا، سۆڤیەت پەیوەندی خێی لەگەڵ عێراق پتەوتر کرد، پشتیوانی خێی بێ حکومەتی بەغدا بەهێزتر و پێوەندی بازرگانیشی پتەوترکرد، زیاتر پێداگری لەسەر بایەخی عێراق کرد، بێ یەکەمجار سۆڤیەت دەستی کرد بەناردنی تێپخانەی قورس بێ سەدام حسین، ستراتیژی عێراقی دژ بەکورد بەهێزکرد، لە زستانی 1973- 1974 سوپای عێراق لەو شونانە خێی جێگیرکرد کە پێشتر لێی نەدەمایەوە، ئەوە مانای وابوو لە ئایندە

شاوی قولی سەربازی بەرامبەر بەکورد دەست پێدەکات، عێراقیەکان بەئاشکرا دەیانویست شەشی کورد بەرەبەرە لاواز بکەن، چونکە تێپە قورسەکانی سوڤیەت سوپای والێ کردبوو دەتوانن شوێنە سەخت و دوورە کان ئابڕوقەبدەن.

لە ئەنجامی ئەم بارودۆخەوە شا و مەلیك حسین لە کۆشکێك لەسەر دەریای قەزوێن لە 31ی تەموزی 1972 کۆبونەوە و خۆشحالی خۆیان بۆ هاوکاری ئەمریکا دەربڕی و گەیشتنە ئەوەی دووبەدوو بارزانیان ئاگادارکردەوە کارێکی دراماتیکی ئەوتۆی وەك ڕاگەیاندنی دەوڵەتی کوردی نەکا، عێراق وای لێ بێ هەرشی فراوان دەست پێ بکا، هەردووکیان پێیان لەسەر ئەوە داگرتبوو پشتیوانی بەهێزی کورد بکەن، بۆئەوەی بتوانن بەباشترین شێوە ئۆتۆنۆمی خۆیان بپارێزن، بەدرێژایی ساڵی 1973 شەڕ لەپەرەسەندن دابوو، لەبەرئەوە داخوازی مالی کورد گەورەتربوو، ئەمریکا ڕازی بوو لەبەرئەوەی عێراق بووە هاوکارێکی سەرەکی سۆڤیەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، حکومەتی بەعس بەسەرۆکایەتی سەدام حسین بەردەوامە لە پشکەش کردنی یارمەتی بەڕۆکخراوە ئیرهابیەکان لە شوێنە دوورەکان تادەگاتە پاکستان، عێراق ببووە هێزێکی پاپۆوەنەر بۆ بەرەی ناڕازی، کە هەوڵیان دەدا هیچ جۆرە ئاشتیەك لەنێوان ئیسرائیل و عەرەب پێك نەیەت، لەبەر ئەوە بەپێویست زانرا کۆمەکی کورد لەپێنج میلیۆن دۆلار بەرەو ژوورتربێ، شاش بەڕێنی دا یارمەتیەکەی زیاتر بکات، تانزیکەی 30 ملیۆن دۆلار، ئەمە جگەلە یارمەتی سەربازی تەپ و جبەخانە لەلایەن ئێرانیەکانەوە، لەگەڵ ئەوەشدا نابێ کوردەکان کارێك بکەن بزوتنەوەکەیان بگاتە سەروو بەرگریەوە، چونکە دەیانەویست بە بارزانی بڵێن ئەم یارمەتیە بەم شێوەیە تاسەر بەردەوام نابێت و لەداهاتوودا دەبڕتە شێوەیەکی مانگانە.

لە ناوەڕاستی ساڵی 1973 ئەفسەرەکانی پێوەندی ئیسرائیل ڕایان وابوو بە کورد بڵێن هێرش بکاتە سەر حکومەتی عێراق و دایتەپێنن، ئەمە لەلایەن ئەمریکا ڕەت کرایەوە، کەهێرش کرا سەر ئیسرائیل شەشی کورد چەکی کەمیان هەبوو، کە ئێرانیەکان پێیان دابوون، لەدەشتەکان نەیاندەتوانی لەبەرامبەر سوپای عێراقی پێچەك کراوی بە چەکی پشکەوتوی سۆڤیەت بووەستن، بەڵام لەشاخەکان دەیانتوانی لەهێرشی فڕۆکە و تانك خۆیان بپارێزن، هێرشی بەولاوەی هێڵی بەرگری دەبووە هۆی تێکشکانی هێزەکانی کورد.

ساڵ و نیوێك دوای ڕێکەوتنی ئازار ئەمریکا، ئێران و سەرکردایەتی کورد، دەچنە یەك بەرەو ئیسرائیلیش دەبڕتە لایەنگری دیکەی ئەو

هاوپەیمانیەتیە، ئیسرائیل دەست پێشخەری هەبووە لەو پەیوەندیە لەگەڵ شاڕشی کورد بەمەبەستی هاندانی کورد تا گوشار بێت لەسەر عێراق دروست بێت نەپەژێتە سەر بایەخدان بە هاوبەندی عەرەبی بۆ شەڕی ئیسرائیل، مەحمود عویسمان دەڵێت:" سێ گۆشەیەك هەبوو (ئێران، ئیسرائیل، ئەمریکا) شای ئێران کۆنەکەی ناوچەکە بوو، هەر یەکێك ببوایە هاوپەیمان لەلایەك دەچووە ناو سەنگەرشەکەوە، کورد لە ڕۆژگای ئێرانەوە چووە ناو سەنگەرشەکەوە، دواتر پەیوەندی کرد لەگەڵ ئیسرائیل و دواتر ئەمریکا". هەرچەندە ئەمە لای سەرکردایەتی کورد ناچاری نەبووە.

شاڕشی کورد و شەڕی عەرەب – ئیسرائیل

لەشەڕی عەرەب – ئیسرائیل (ئۆکتۆبەری 1973) تیپێکی سوپای عێراقی نێردرا بۆ شەڕی ئیسرائیل ئەمە وەك شتێکی ڕەمزی بوو، لەکاتێکدا هێندە بەخێرایی بەڕێ نەکەوت تا بگاتە بەرەی شەڕ، دوایش بەخێرایی کشایەوە، ئیسرائیل لای خۆیەوە پێی وابووە، تازە کردنەوەی پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئێران لە شەڕی (ئۆکتۆبەری 1973) کوردەکانیش کارێك دەکەن هیچ نەبێت هێزەکانی عێراقی دەوەستێنن، نەتوانێ بەشداری بەرەی شەڕ بکات، بەڵام ئەمە نەکرا و ئیسرائیل بۆ ئومێد بوو.

لەڕاستیدا سەرکردایەتی کورد نەیدەویست بەهۆی شەڕ و ناکۆکی خۆی لەگەڵ عێراق پەیوەندییەکانی لەگەڵ وڵاتانی عەرەبی تێك بدات، ئەگەر لەشەڕی ئۆکتۆبەر هەنگاوێکی لەو جۆرەی بهاویشتایە بگومان ناکۆکیەکانی لەگەڵ عێراق فراوان تر دەبوو بۆ ناکۆکی لەگەڵ وڵاتانی عەرەبی، ئیسرائیل چاوەڕوانی دەکرد کورد لەبەرژەوەندی ئەوان بجوڵێت، پێش شەڕی ئۆکتۆبەری 1973 لە ڕێگای باوەزی میسر لەبەغدا ئەنوەر سادات، داوای لە بارزانی کردبوو لە حاڵەتی هەڵگیرسانی شەڕی ئیسرائیل عەرەب دان بەخۆدا بگرن لە شەڕ دژی سوپای عێراقی، هەتا عێراق بەناوی سەرقاڵی شەڕی کوردستانەوە بیانوو نەهێنێتەوە، بەڵام بەپێی گۆڕانەوەی کێڕا ئاپۆرتی (پایك) بارزانی بۆ ئەو مەبەستە پرسی بە کیسنجەر کردووە.

کیسنجەریش لەو بایەوە دەڵێت: لە نێیەمین ڕۆژی شەڕی عەرەب – ئیسرائیل پەیامێکی بە پەلەمان لەبارزانیەوە پێگەیشت، باوەڕی ئەمریکای دەپرسی سەبارەت بە ئامۆژگاری ئەفسەرە پەیوەندییەکانی ئیسرائیل، کە داوایان کردبوو هەرش بکەنەسەر دەشتایەکانی عێراق، ئەوە پێشنیازێك بوو ئەفسەرە ئیسرائیلیەکان چاوەنواڕی بوون، بەڵام (CIA) ئەمەی بە پەسند نەدەزانی، شاش ئەمەی پێ باش بوو، بەڵام

ئەمە تۆەیی وڵاتانی عەرەبی بەرامبەر بەکورد ئابڕووقە دەدا، لە 16 تشرینی یەکەمی 1973 ئەمریکا بارزانی ئاگادارکردەوە هێرشی سوپایتان لەسەرداخوازی ئەفسەرە ئیسرائیلیەکان کارێك نیە بیری لێ بکرێتەوە.
کۆتایی هێکەوتننامەی ئازار و هەڵگیرسانەوەی شەڕ

سەرەتای سەرهەڵدانەوەی شەڕی یەك ساڵەی شەشی کورد و بەعس، لە 12-2- 1974 عێراق یاداشتنامەیەکی لەسەر دەستدرێژیەکانی ئێران بۆ سەر سنووورەکانی عێراق بۆ نەتەوەیەکگرتوەکان نارد، لەسەر بڕیاری ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیەکگرتوەکان گفتوگۆی هاستەوخۆ بۆ ناوبژیوانی نێوان عێراق و ئێران لە مانگی ئابی 1974 هوە دەستی پێکرد، نەتەوە یەکگرتوەکان و ئەمریکا و یەکیەتی سۆڤیەت دەست پێشخەری ناوبژیوانی بوون، وەفدی عێراق و ئێران، سەعدون حەمادی وەزیری دەرەوەی عێراق و عەلی خەلعەتبەری وەزیری دەرەوەی ئێران، لە هەژانی 12-18ی ئابی 1974 لەئەستەمبوڵ کۆبوونەوە و لەوێدا بڕیاری درێژەدان بە کۆبوونەوەکانیان درا.

لە 11ی ئازای 1974 چوارساڵی هەبەق تێپەڕی بەسەر هێکەوتنی 11ی ئازار و بەهێنی ئۆتۆنۆمیدا، عێراقییەکان پلانێکی تازەیان بۆ بەهێوبردنی ناوچەکانی کوردستان هاگەیاند، لەکاتێکدا بەسەرزارەکی بەردەوامی ئۆتۆنۆمیان دەسەلماند، بەڵام لەاستیدا کێنتڕۆڵی سیاسی لەلایەن عێراقەوە توندترکرا، لەسەرەتای نیسانی ساڵی 1974 بەهۆسمی شەڕ لە کوردستان لە ئاکامی هێرشی سوپای بەعس دەستی پێکردەوە، بەعس شاڵاوی گەورەی سەربازی لەناوچەکانی بادینانەوە دژی هێزی پێشمەرگەی کوردستان دەست پێکرد، سەرەتا بەرگری کرا، بەڵام دوایی هێزەکانی حکومەت توانیان دەست بەسەر زۆربەی ناوچەکان دابگرن، ناوچەکانی دهۆك و هەولێر و سلێمانی کەوتنە ژێر دەسەڵاتی سوپای بەعس، پێشمەرگە پاڵیان دایە ناوچە شاخاوییەکان، تا وای لێهات بە درێژایی سنووری ئێران و تورکیا لە ژێر دەستی پێشمەرگەدا مابێوە. لەم شەڕانەدا عێراق پشتی بە فڕۆکەی سۆڤیەتی بەستبوو، لەبەرامبەردا ئێران پشتگیری شەشی کوردستان بوو.

هەر کەشێ دەستی پێ کردەوە هەموو باس و خواسە سیاسیەکان بەرامبەر بەکورد لە واشنتۆن کەوتنە بەر لێکدانەوە، شا هۆشداری دا تێکشکانی کوردەکان دەبێتە هۆی تێکچونی هاوسەنگی هێز لە عێراق و هێزە دەمارتوندەکان و سۆڤیەت هەڕەشە لە ئێران و کەنداو دەکەن، ئیسرائیل هاواری خۆی خستەسەر ئەوەی پشتیوانی زیاتر لە کوردەکان بکرێ، بارزانی ئامادەبوو بچێتە مەیدانی زۆرانبازییەکەوە

وەستاندنی گفتوگۆی خۆی لەگەڵ بەغدا بەهەڵەك دەزانی بۆ دەستکراوەیی خۆی لەلایەن هاوپەیمانەکانەوە، بۆئەوەی بەویستی خۆی جارە ئۆتۆنۆمیەك دامەزرێنێ زیاتر لە قەوارەیەکی سەربەخۆ بچێت، لە 16ی ماتی 1974 بۆ جێبەجێ کردنی ستراتیژی خۆی دووبژاردەی خستە بەردەمی ئەمریکیەکان 180 ملیۆن دۆلار بۆ ئۆتۆنۆمی ئاستەقینە، 360 ملیۆن دۆلار بەحسێبی بۆ زەمینەی تەواوی سەربەخۆیی.

بارزانی لێکدانەوەیەکی یەکلایەنەی هەبوو، مەسەلەکان لەئەستۆی خۆی بوو، بۆ ئەوەی خەڵکی دیکە هاوبەشی لەگەڵدا بکا، هەمیشە باوەڕی بە خۆی هەبوو، لەبەرامبەر زلهێزەکاندا ئادەوەستا، ئەو جارە خەباتە بەند بوو بەپشت بەخۆبەستن و قەدەرەوە، وەك لەوەی حیسێب بۆ هاوکێشەی هێزەکان بکرێ، تێگەیشتن و لێکدانەوەی بارزانی بۆ ئۆتۆنۆمی کوردستان هیچ کات لەلایەن شاوە پشتیوانی لێ نەکراوە، یا لەلایەن تورکیاوە، وەاتە یەکگرتوەکانیش لەو پێگە و جێگایەدا نەبوو کەمەك و پشتیوانی هەمیشەییان بۆ مسۆگەر بکات، ئەگەرچی ئەو داهاتەی بارزانی داوای لە ئەمریکا دەکرد لەسەرووی هەموو عەمەلیاتە نهێنیەکانەوە بوو، کە ئەمریکا لەئەستۆی بوون، بەڵام لەبەرئەوەی ئەمریکا لەوکاتەدا بە جەنگی ڤێتنام گرفتار بوو هەرداوایەکی کوردەکان دەدرایە دواوە، بارزانی داوای کەرەستەی زەری پەیوەندی (اتصالات)ی کرد، بەڵام کێبی ئامادەنەبوو کەمەکی ئەمریکا بۆ کوردەکان زیاد بکرێ.

لەسەرەتای نیسانی 1974 هیلمز و سکەکرافت دوا ئەنجامگیری خۆیان پێشکەش کرد، ئەو کەمەکە مالیەی هەبوو بکرێ بەنزیکەی دوو ئەوەندە، کەمەکی نهێنی ئەمریکا لە 5 ملیۆن دۆلارەوە بکرێ بە 8 ملیۆن دۆلار، سەرچاوە ئاشکراکانی دیکەش 1 ملیۆن بدەن بۆ یارمەتیدانی پەنابەرانی کورد، شا ئازی بوو سااڵنە بەشەکەی خۆی لە 30 ملیۆن دۆلارەوە بکاتە 75 ملیۆن دۆلار، بەریتانیا و ئیسرائیل لای خۆیانەوە درێژەی پێ بدەن، بۆ گەرمکردنەوە زەمینەی کورەی هاوبەش، بەڵام هەریەکە بۆ مەبەستێکی هاوبەش، بە شا و بارزانیان ئاگەیاند لەوانگەی بەرژەوەندی ئەمریکا ئاوایە:
1- هێندە هاوکاری کوردەکان بکرێ زەمینەیەکی شیاویان هەبێ، بۆ وەدەستهێنانی ئامانجەکانیان لەدەوڵەتی عێراق.
2- حکومەتی ئێستای عێراق بەردەوام سەرقاڵ بکرێ.
3- نابێ هەمیشەیی عێراق دابەش بکرێ، چونکە سەربەخۆی ناوچە کوردییەکان لەووی ئابووریەوە دروست نیە و توانای ژیان و گەشە کردنی نابێ، لەبەرژەوەندی ئێران و ئەمریکاش نیە دەرکەی پەیوەندی

چاك لەگەڵ عێراقێكی ژیر سایەی سەركردایەتیەكی نوێدا پێوەبدەن.

فراوان بوونی بەرەی شەڕەكان

بەدرێژایی ڕۆژگار خەباتی كوردەكان سنوری داخوازی خۆی دیاری كردبوو، هەندێك جار ئائومێد دەبوون و هەندێك جار شاگەشكە دەبوون، لە 27ی تەموزی 1974 شا هاوارێكی بەپەلەی بارزانی گەیاندە ئەمریكا و داوای كۆمەكی دەكرد، شا هاواری خۆشی خستبووەسەر لەئەنجامی تێكشكانی بزوتنەوەی نەتەوەی كورد بۆ ئێران و بۆ سەرانسەری كەنداو بە ئاگای هێنایەوە.

بەدرێژایی ساڵی 1974 ئێران لەلای خۆیەوە بەشێكی قورسایی شەڕی كوردستانی بەئەستۆوە گرت، لەبەرامبەردا پەشێوی لەناو هێزی پێشمەرگە بارباووە و شەڕ زیاتر بووە بەكارهێنانی چەكی قورس، لەو بارودۆخەدا هەر لایەنێك مەبەستی تایبەتی خۆی هەبوو (CIA) دەیویست بەرژەوەندی ئەمریكا بپارێزێ، بۆ جڵەوكردنی پرۆگرامێكی نوێ، شا مەبەستی بوو ڕۆكەوتنێكی بەرگریانە و خۆپارێزبەدەست بێنێ، بارزانیش سەركەوتنی لەگەڵ پاراستنی قەڵا سەختەكانی دەخواست. ستراتیژیەتی كوێبی ئەوەبوو خۆی لە گۆچەڵی لیژنەكانی كۆنگرێس بە دوور بگرێ، وەك لەوەی گرنگی بە بارودۆخی واقع بدات، كۆشە لەگەڵ ستراتیژیەتی بارزانی ئەوە بوو بە تەنیا بەجەنگی ئاسایی كاری تەواو دەكرد، نەك شەڕی پارتیزانی، كۆشە لەگەڵ ستراتیژی كۆشكی سپی و ئێرانیەكان ئەوە بوو ئەوەندە یارمەتی نهێنی بزوتنەوەكە بدەن، ئۆتۆنۆمی كورد بكەنە تەگەرەیەكی نزیك بە هەمیشەیی، تەگەرەی دژی ناحەزانی سیاسەتیان لەناوچەكە.

لەشەش مانگی یەكەمی هەڵگیرسانەوەی شەڕ گۆڕانكاری زۆر هاتەدی لەوانە وەرگرتنی چەكی قورسی ئێرانی و بەشداری كردنی ڕاستەوخۆی پسپۆرە ئێرانیەكان لەبەرەكانی شەڕ لەپاڵ فەرماندە پێشمەرگەكان، دژی حكومەتی عێراقی بەڕادەیەك هاوكاری ئێرانیەكان زیادی كرد، وەك هەندێ دەڵێن سەركردایەتی شەڕی كوردستان ناڕاستەوخۆ كەوتە دەستی ئێران، لەوڵاشەوە عێراق بەهاوكاری چەك و فڕۆكەی سۆڤیەتی شەڕی دەكرد، سوپای عێراق لە هێرش بردنەوە كەوتە حاڵەتی بەرگری، تاڕادەیەك شارەكانی كوردستان چۆڵ بوو، پەناهێندەی كورد ڕووی كردە ئێردوگاكانی ئێران، ئەوەش باری سەرشانی شۆڕشی قورس تر كرد، سەركردایەتی زیاتر ناچار كرد زیاتر لە ئێران نزیك بێتەوە.

كیسنجەر ئاماژە بوە دەكات: بارزانی دەست تێوەردانی ئێرانی بە پاپێستی وڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمریكا داواكرد، بەهاتنی هاوینی 1974 هێرشی سوپای عێراق بۆ سەر كوردستان لە پشكەوتندابوو،

هاوارێکی بەپەلەی کوردەکانمان پێگەیشت داوای هاوکاری زیاتریان دەکرد، شاش پشتگیری دەکردن، بەتام لە (CIA) دەدرانە دواوە، کۆمەکی ئەمریکا بۆ کوردەکان ساڵی 1973و 1974، 1975 بەسەریەکەوە 20 بیست ملیۆن دۆلار بوو، بە 1250 هەزار دوسەدو پەنجا تۆپخانەوە. هەمن بوونەوەی شەڕەکان و گفتوگۆی نهێنی نەیارەکان

لەم بارودۆخەدا عێراق هێدی هێدی لە پشکەوتندابوو، شا بۆ پشەکی هەوێیدا لە پۆ باوەی خۆی بگ□□، ئێرانیش نەیدەتوانی سنووری دوورو درێژی خۆی لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت بخاتە پشت گوێ، ئەگەر پشتیوانی ئەمریکای لەدەستدا نەبوایە و بە□□نی لێوەرنەگرتایە، ئەمریکاش لە جێگا و □□گایەکی وادانەبوو ئەمەی بۆ بکات، لەبەرئەوە شا بۆیاریدا بەشێوەیەکی دیموکراسیانە پاشەکشە بکات، لەگەڵ گەورە پیاوی عێراق سەدام حسین خەریکی تەدارەکات بوو، ئەوەی □اگەیاند ناتوانی قەوارەی شێوە سەربەخۆی کوردەکان قبوڵ بکا، نەبادا بکەوێتە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی کۆمۆنیستی عێراقەوە، لەوەش دەترسێ عێراق کێشە لەسەر سنووری عێراق ئێران بنێتەوە، ببێتە هۆی ئەوەی کێشەی کورد بگاتە بەردەم نەتەوە یەکگرتوەکان، بۆیە دەیویست لەگەڵ سەدام بگاتە □یکەوتنێك.

هەر خێیشی ستراتیژی بەعس لەهەڵگیرسانەوەی شەڕ لە ئازاری ساڵی 1974 زۆر □وون بووو، وەکو سەدام حسین لەسەرەتای ئازاری 1974 وتبووی: " ئەگەر دوای یەك ساڵ بەسەر شۆڕشی کورد سەرنەکەوتین ئەوە سازش دەکەین لەسەر شەتولعەرەب، بەو سازشە لەمەترسی شۆڕشی کورد □زگاردەبین"، بۆیە دوای ساڵێك لەشەڕ حکومەت بۆ ئومێد بوو، بەسەر شۆڕشی کوردا زاڵ بێ، پەنای بۆ □□ککەوتن برد لەگەڵ شای ئێران، ئەوەبوو لە مارتی 1975 عێراق و ئێران پەیمانێکیان بەست و ئێتنامی کوردستان لەبەرخاتری بەرژەوەندی دوو دەوڵەتی دراوسێ تەفروتوناکرا.

لەمانگی تشرینی دووەمی 1974 شای ئێران سەردانی مۆسکۆی کرد و یەکێك لە بابەتەکانی گفتوگۆی شا لەگەڵ مۆسکۆ، لەسەر مەسەلەی بەئاشتی چارەسەرکردنی ناکۆکیەکانی شابووە لەگەڵ عێراق. لە زستانی 1974 لە نیۆیۆرك هینری کیسنجەر وەزیری دەرەوەی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا لەگەڵ نوێنەری هەمیشەیی عێراق لەنەتەوە یەکگرتوەکان کۆبووەوە، بۆ ئەوەی شێوەیەکی گونجاو دابنێن بۆ باش کردنی پەیوەندیەکانیان، لەگەڵ دوورخستنەوەی پێگەی سۆڤیەت، ئاسایشی کەنداو و ناردنی نەوت بۆ □□ژئاوا و هەموارکردنی هەڵوێستی عێراق، لە کێشەی فەلەستین لە چوارچێوەی مەرجەکانی ئەمریکی،

بەئامادەبوونی (غانم عەبدولجەلیل) سکرتێری تایبەتی سەدام حسین لەگەڵ ئەمریکا بەنهێنی وتوێژەکان تەواوکران.

کۆبوونەوەی نێوان عێراق و ئێران و سۆڤیەت یا ئەمریکا و لایەنەکانی تر بەنهێنی ئەنجام دراون، بۆیە سەخت بوو سەرکردایەتی کورد لە ئاکامەکانی تێ بگات، کێشەی کورد و شۆرشی کوردستان لەگەڵ حکومەتی بەعس لایەنێکی گرنگی ڕاستیەکان بووە، بەڵام لەڕووی سیاسیەوە نەهێنراوەتە گۆڕێ، مەگەر وەك پاشکۆ و لەپەراوێزدا باس کرابێت، تەنیا ناوی کێشەی نێوان عێراق و ئێران هێنراوە.
کۆبوونەوەی ئۆپێك و کۆتایی شەشی کورد
شەشی کورد درێژەپێدانی بزوتنەوەکەیان دەستوەردانی ئاشکرای ئێرانی دەویست، ئەوەش بە پشتیوانی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا دەچووەسەر، لە ئاستی ناوخۆوە لەگەڵ کۆتایی ساڵی 1974 و سەرەتای ساڵی 1975 شەڕەکان بەرەو سەختی چوون، هەردوو دەوڵەت نەیان ویستووە پێکەوە بکەونە شەڕەوە، بۆیە بەبێ ئاگاداری بارزانی کەوتونەتە گفتوگۆ. شانشینی سعودیە هاندەری پێکهاتنەوەی هەردوو دەوڵەت بوو، هەتا بە گفتوگۆ کێشەکانی نێوانیان چارەسەر بکەن، شاحسین شای ئوردن و ئەنوەر ساداتی سەرۆکی میسر و هەواری بۆمیدیەن سەرۆکی جەزائیر ڕۆڵیان هەبوو لە ناوبژیوانی هەردوو وڵات، بەڵام پوختە و دوا هەنگاوی پێکهێنانەوە بۆمیدیەن تەماری کرد، بەردەوام لە هاتوچۆ و گفتوگۆ دابوون، بەڵام خوێندنەوەی سەرکردایەتی کورد بۆ ئەو جموجۆڵە دیارنیە.

هەواری بۆمدیەن پێشتر لە کاتی کۆبوونەوەی وڵاتانی (ئۆپیك) بۆ مەبەستی نەخشەی ڕێگا خۆش کردن بۆ پێکهێنانەوەی عێراق و ئێران لە 26- 10- 1974 لەگەڵ سەدام حسین کۆبۆوە، دواجار لە جەزائیر لە پەراوێزی کۆبوونەوەی دەوڵەتانی خاوەن نەوت (ئۆپیك) لە 6- 3- 1975 هەواری بۆمدیەن و شای ئێران و سەدام حسین بە کۆبوونەوەیەکی لاوەکی کۆتایان پێهێنا و لە ڕێکەوتنامەی جەزائیردا یەکیان گرتەوە. لە کۆبوونەوەی ئۆپێك بەپێکی ڕێکەوتنەوە جیهان واقی وڵما بەپێی ڕێکەوتنەکە شا لەشەتاوی عەرەب ئیمتیازی وەرگرت. لەئەنجامدا هەموو سنوورەکانی لەڕووی کوردا داخست و دەست بەرداریان بوو، لەسەر ئاستی مرۆڤایەتی کارەکەی شا دێندانە و بێ بەزەییانەبوو.

ئەو ڕێککەوتنامەیە تایبەت نەبوو بەیەکلایی کردنەوەی ناکۆکیەکانی چەند ساڵەی عێراق و ئێران، بەڵکو سەودایەکی هەردوو دەوڵەت بوو، لەسەر حیسابی کورد، خاك و ئاو بەرامبەر تواندنەوەی شەشی کورد. پوختەی ئەو دەقەی بەناوی پەیمانی سنووری نێودەوڵەتی و مافی

هاوسێیەتی نێوان عێراق و ئێران (معاهدة الحدود الدولية و حسن الجوار بين العراق و ايران) واژێیان لەسەر کردووە، بەڵام زیاتر بەناوی (ڕێککەوتنامەی جەزائیر) ناسراوە.

کاتێ کە وەزیری دەرەوە کیسنجەر هەستی بەوە کرد دەبێ هاوپەیمانیەك لەگەڵ شای ئێران مەڕ بکات، کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر نیگەرانی سنووورەکانی ڕۆژئاوای وڵاتەکەی بوو، وڵاتە یەکگرتووەکان لەناکاو یارمەتیەکەی پچڕاند، خەڵکی کورد دەوری "سەرباز" یان لەم کایەی شەترنجەدا گۆڕا، کاتێ وەزیری دەرەوە کیسنجەر دەڵێت:" ناهەڵێت نیگەرانی مافی مرۆڤ بەسەر سیاسەتی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا زاڵ بێت"، ەنگە بیر لە خەڵکی کورد بکاتەوە کەچارەکە سەدەیەك خەباتیان کردووە بێ سەربەخۆییەك کە سەرەتا ئەنجامێکی باشی وێنا دەکرا، بەڵام لە ئاکامی ڕێککەوتنێکی دیبلۆماتیکی خێرا لەپشت پەردەوە خنکێندرا.

لە 17ی نیسانی 1975 دەربارەی چارەنووسی کوردەکان، (Mr. KOCH) لە ئەیالەتی نیۆیۆرك لە ئەنجومەنی پیرانی ئەمریکان وتی: پەیماننامەی جەزائیر کە لەنێوان عێراق و ئێران واژۆکرا، هەوڵستی بێ بەزەییانەی شای بەنیسبەت کوردەکان خستەڕوو.شا لەسەر ئەوە ڕێککەوت کۆتایی بەهەموو یارمەتیدانێك بەکورد بهێنێ و لە 1ی نیسانی 1975 سنووورەکانی بەڕووی ئاوارە کوردەکان داخست، لە ئاکامدا شا حوکمی مەرگی ئەو کوردانەی واژۆکرد کەلە وڵاتی خۆیاندا مابوونەوە.تراژیدیای ئەم خیانەتە لەگەڵ بڵدەنگی نەتەوەیەکگرتووەکان تێکەڵ بووە، لەکاتێکدا نەتەوەیەکگرتووەکان زۆر بەباڵای یاسر عەرەفاتدا دەیخوێند، بەساردی لەگەڵ کوردەکان هەڵسوکەوتی کرد و بەتوندی نوێنەرە کوردەکانی ڕەت کردەوە، لەبەرئەوەی نوێنەری بزووتنەوەیەکی بێ دەوڵەت بوون، ئەمە دووڕوویە.

کۆتایی شۆڕشی کورد و بەرژەوەندی وڵاتانی تر

کۆتایی هاتنی شەڕ و تواندنەوەی شۆڕشی کوردستان، بەدبەختی کورد و بەرژەوەندی هەموو نەیارەکانی کوردی تێدا بەرجەستە بووە، عێراق لەلای خۆیەوە پێی وابووە ڕێککەوتنامەی جەزائیر مەترسی شەڕی عێراق – ئێرانی لەخۆی دوورخستۆتەوە، ئێران لای وابوو بەشێك لەبەرژەوەندیەکانی لە شەتولعەرەب بەدەست دێنێتەوە، سەرەڕای ئەمە هاکاری بەشداری ئەو وڵاتانەی ڕێکخراوی هەبوو، لە سازدانی قەناغەکانی ناوبژیوانی عێراق و ئێران بێ دەستەبەر کردنی بەرژەوەندیەکانیان، سەرەتای کۆبوونەوەی هەردوو وڵات لەسەر بڕیاری

نەتەوە یەکگرتووەکان بووە، بۆ بەپیرەوەچوونی سکاڵای عێراق، هەبژاردنی تورکیا بۆ کۆبوونەوە بۆیارێکی سەرپێی نەبووە، تورکیا هاوپەیمانی بلۆکی ڕۆژئاوا و هاوهەوڵست لەگەڵ عێراق و ئێران بۆ بەدیهێنانی مافەکانی کورد ناسراوە، بۆ سەربڕینی شانشی کورد لەلایەن ئەوسۆ وڵاتە سەرەکییەکانی کوردیان بەردا دابەش کراوە. وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ویستویەتی عێراق لەو شەڕە دەستی بەتاڵ بێت بۆ دژایەتی سوریا، تا پرسەی ئاشتی عەرەب لەگەڵ ئیسرائیل سەربگرێ، سۆقیەت دەیویست هاوپەیمانی عێراق بێت و جوڵانەوەی کوردیش چیدیکە بەرەو ئەمریکا نەچێت، هەردوو وڵاتی زلهێزیش نەیانوویستوە درێژەدانی شەڕی لە سیمای شەڕی سارد تێپەڕێت بۆ بەشداری ڕاستەوخۆی هەردوولا لەشەڕی گەرم.

خواستی هەریەك لە وڵاتانی عەرەبی بۆ وەستانی ئەو شەڕە و هەردوولا پێك بێن، لە کاتێکدا ئوردن لەسەرەتاوە بەهاریکاری ئەمریکی و ئێرانی و کورد خۆشحاڵ بووە، چونکە لەو مەدارە خولاوەتەوە. هەرچەندە پێشوەخت میسر ویستوویەتی لە ڕێگای باوەزەکەیەوە لە بڕوت کورد ئاگادار بکاتەوە لە ئەگەری لێك نزیك بوونەوەی عێراق و ئێران و باسی کورد لەو گفتوگۆیانەدا، سادات بەرژەوەندی لەوەدابوو حەزی دەکردعێراق بکەوێتە خاڵکی سازشەوە تا سازشی حکومەتی میسر لەبیربکرێت، کە بەهۆی ڕێکەوتنی ئاشتی لەگەڵ ئیسرائیل، میسر تووشی گازندەی شەقامی عەرەبی ببوو.

لەسەر گەرم و گوڕی هەواری بۆمدیەن چەند هۆکارێك باس دەکرێت، لەوانە: گوایە جەزائیر ترساوە لە ئاکامەکانی درێژەکێشانی شەڕی ناڕاستەوخۆی یەکیەتی سۆقیەت و ئەمریکا دەریای سپی ناوەڕاست ببێتە مەیدانی ناکۆکی و ململانێکان، یان وەك (دریە عونی) دەنووسێت: " جەزائیر لەمەودای سەرکەوتنی کورد دەترسا، نەبادا گەیشتنی بەمافەکانی لە چوارچێوەی عێراق هاندەر بێت بۆ (بەربەر) لە هەرێمی قەبائیل لە جەزائیر، ئەوانیش داوای هەمان ماف بکەن، کە کورد داوای کردووە."پێدەچێت هۆکاری ئابووری لە هەموو بچوونەکانی دیکە نزیکتربێ، بەپشت بەستن بەڕاپرتی هەواڵگیری ئەمریکی دەڵێ: بومدیەن پێویستی بەپشتگیری دارایی هەردوو وڵات هەبووە، بۆ دانانی پڕۆژەیەکی ئابووری پەیوەست بەپەرەپێدانی بەرهەمی نەوتی خاو، یان بەو هۆیەوە هەرسۆ وڵات بەیەکەوە سۆکوچکەیەکی بەهێز بن لەناو ڕێکخراوی (ئۆپیك) ناوی بومدیەن وەکو ناوبژیوان و سەرپەرشتیار لەگەڵ دەقی ڕێکەوتنامەکەدا بێت، لە دوای سۆ پڕۆتۆکۆڵی پاشکۆی ڕێکەوتنامەی جەزائیر لەنێوان وەزیری دەرەوەی هەردوو وڵات

بەسەرپەرشتی وەزیری دەرەوەی جەزائیر واژۆ بکرێت، ئەم هەنگاوەی دەمانخاتە ژێر باری وەڵامی ئەو پرسیارەی بۆچی سەرکی جەزائیر ئەو کارەی گرتەئەستۆ، شۆنی کورد لە کۆی هەکارەکانی ئەو شۆلگیریەی بۆمدیەن دایە؟.
بەرپرسیارێتی سەرکردایەتی شۆشی کورد

دوای خەباتێکی بێ پلان و قوربانی دانێکی زۆر لە ئەنجامی پیلانگێڕی وڵاتە بەرژەوەنخوازەکان شۆشی کوردستان کۆتایی هات، زۆرجار لەخۆمان دەپرسین ئایا پێویستە لەسەر شۆشۆکی سەرکەوتو تا ڕۆژی ڕێککەوتنی مارتی 1975 سوپای عێراق لەبەر یەکتری هەبووشێنرێ، بەڵام سەرکردایەتی داوای چەك فڕێدان لەو هێزە کۆنەدەرەی پشمەرگە بکات و.. سەرکردایەتیەکەی ئەم شۆشە بۆ بێ دەرەوەی وڵات و گەل و هێزی پشمەرگە جێبهێڵێ لەژێر هەڕەشەی چوار سوپای دڕندەدا...؟، بەدەنگیەکی جیهانیش لەولاوە وەستابێ، وەکو هایەکی سادە ئەگەربکرێ دەری ببڕین ئەوەیە: بارودۆخی ناوچەیی و نێودەوڵەتی هەرچۆنێك بووبێ، بەڵام بەرپرسیارێتی سەرکی بارزانی و هەموو ئەندامانی مەکتەبی سیاسی، هەموو سەرکردەکانی کورد بەرپرسیاریەتێکی گەورە و بەرچاوە لەو کارەساتە مێژوویەدا.

هەسوێ بەسکێنی
1- 3- 2019

سەرچاوەکانی ئەم بابەتە:
1- د. حامید مەحمود عیسا، کۆشەی کورد لە عێراق (2)، وەرگێڕانی: سوارە قەادزەیی، چاپخانەی بەڕێوەبەرایەتی ڕۆشنبیری – هەولێر، 2013.
2- کامەران بابان زادە، ڕێکەوتنامەی جەزائیرو هەهەندەکانی لەسەر کۆشەی کورد لە کوردستانی باشوور، چاپخانەی کەمال، سلێمانی. 2013
3- لێکمان میهێ، کورد و کوردستان لەبەگەنامە نهێنیەکانی ئەمریکادا (کوردستانی باشوور)، وەرگێڕانی: وریا هەحمانی، چاپخانەی ڕۆژهەڵات هەولێر، 2009.
4- هێنری کیسینگەر، کارەساتی کوردەکان، وەرگێڕانی: صباحی غالیب، باسکار، ژمارە 3، هاوینی 1999، (سەرچاوەی ئەلکترۆنی).

فرمانبران و کرکاران کن؟ ... تاهیر حاجی حسن

فرمانبر هر ئندامک لخودی چینی کرکاران، چونک، ئویش بشک لهزی کارو ژانی دبت لی مشک و جستیو چندین کات ژمر لژیانی خی بدات بخاون کارکی،جالهر بشک و هر پیشیکدا بت، تائوی دواتر خاون کارکی بک پاری پبدات، تابژویکی مام ناوندی پ پیدابکات. ئوی ناوی فرمانبری داهناو،خودی دوتدارانی سربچینچوسنرکان بون، تالو گیو،جیاوازی بخن نو خودی کی چینک کدچوسنرتوو خودی ژیانیش تنها لالاین ئو چینبرهمهنرو ژانی هدسوننرت.
گر خودی ئو زرینیی نبت، ئوا ژیان دوستت و کی جومگ سرکیکانی ژانی ژیان بردنپشو توشی تک شکان و ئازی دبت.

دابش کردن و پارچپارچکردنی چینبرهمهنرکان بپی پیشو نیڤکانیان، تنها لپناو قازانج و برژوندی مانوی چیندسا تدار چوسنرکاندایی، نک ئوی فان شتی نیڤکی برزو ئوی خوارتر لو دبت چاولدستی خاون بوانام برزکان بت. کاتک درفت دخسنرت بی کی تاککان و پروردیکی زیندو فری تاککان دکرت، هرئوکاتی دتوانرت کی مرڤکان لئاستکی هشیارو خاون چالاکی مشکی کراودا برهمبهنرت.

جاتائو چینی یکگرتو کخراو نبت، همیش لالاین دوت و حکومتی برژواکانو، سوا دکرت. حزبی جراوجرکان و میدیاکان بگشتی و بشویکی، کی، بشکن لپارزرانی سیستمی چینچوسنرکان. ئوی ژانی ژیان هدسوننت،خودی چیندارا و برژواکان و دسا تکانیان نیی، بکو ئو خودی ئو ملینان لمرڤ کارگرو برهمهنرانن کهر بشو لبوارکدا ژیان ک دخن و برو ببردوامی دانیکی ددن.
دسا تی ئحزابی ناسینالیزم – دینی کوردی و عربی بخیان مژوویک،چینی چوساوو کرکاری عراق و هرم دتنن و دیچوسننو، ئویش تنها لپناو خیان و سیستمی دوتداریکیاندایی. کریک کدایان ناو بی ئو بشی بناوی

فرمانبروی تادگات بنادیاری هقدستی کرکارانک ژان لمیدانی کاردان، تنها بئندازیک، کهیچ کات نتوانن بژویکی شایست بخیان و مناکانیان دابین بکن، مگر ئوی تنها بشی ئو بژوی بکات کنمرن و بتوانن بردوام نو بخنوو بیخن خزمتی چینی برژواکان و دربگکان.
ئم سیستمی سرمایداری، کلی تی ئازکانیو، کوک تی جا جاک وای، همیش و بردوام لپلان و برنامژیدای، تنها و تنها، تائوی ئو چینبرهمهنر زبلاح پچ پچ کراو، بئاگانیتوو نیپرژت سر ئوی پچانکی خی گر بداتو بدوری خیدا.

همیش دتوانرت کار بکی مرڤکان دابین بکرت و هیچ کس بکارو بژیان نبت، بام سیستمی چینچوسنرکان بردوام بپچوانی ئو خواستو کار دکن و بردوام سوپایک لبکار جگیر دکن و بژیان دیانهنو، تائوی لایک بیان کن بکبرک کاری ئو بشی کاریان هیو لجومگ جراوجرکاندا ژان ژیان هدسونن، لایکیترو، بهشتنوی سوپایک لبکار، خودی حزب و دوتدارانی چینبرژاکان، زر بئاسانی و بتچویکی زر کمو، ئو سوپا لبکاران دخن خزمتی مانوی دوتکانیان و بمانوی خیان بکاریان دهنن، جا لگی بسربازی کردنو بت یان بپلیس کردنیانو بت تادگات بقناخک، ئو سوپا لبکاران، بممنونیشو ئامادبن، کحکومت هرچ ئرککیان پ بسپرت بیان جبجبکن. هروک ئو هلومرج دژواری لعراق وهرم و واتانی ناوچکو جیهانیشدا بونی هیو نمونی زیندون.

سیاستی حکومت و دوت سرمایداریکان، لقناخ جراوجرکانی مژووی دساتداریتیاندا، همیش، قیران و گژاویان برهمهناوو گیان نداو کئابوری و برهمهنان پش بکوت و بچت ئاستکو، کببت مایی سرئش بیان و کارکی وابکات کببت هکارک بخ هشیار کردنوی چینچوساو برهمهنرکان. بی، قیران ئابوری و دارایکانیش کهر چند سا جارک دبینرت و وددات، لسپاندنی کارکی قدر ئاساو ئزلیو نی، بکو پیوندی بخودی سیستمی سرمایداری و کبرکی نوان دوتان و شریکات قرخ کارکانیان و بازاو ئو سودو قازانجانو هی، کدیانوت بدستی بهنن.

لەکاتی قەیرانەکان و کەتای قەیرانەکانیشدا،جائابوری بەتن یان هەڵگیرساندنی جەنگ بەت لەنەو دەوڵەتاندا،تەنها،ئەوی سود مەند دەبەت،خودی سیستەمەکەیە،هەندەک جار هەودەدات،لەڕگەی قەیرانەکی ئابوریەو یان جەنگەکەو،دەوڵەتەک یان حکومەتەک بەوخەنرەت یان هەبوشەنرەتەو،بەڵام ئەوی نەیان هەشتوە لەناو بچەت خودی سیستەمی باوی سەرمایەداریە بوە،وەزرەرمەندی گەورەو باجدەری گەورەی نەو کەی مەژووی قەیرانەکان و جەنگەکان،تەنها،هەر چینەچەوساوەکان و مرۆڤ بەرهەمهەنەرە واقعیەکان بون.

هەکخراوبونی چینی کرە وەرگرەکان،کەناوی کرەکارو فەرمان بەر یان فەرمان جەبەجەکاریان پە بەخشراوە،تەنها کارەکە،دەتوانەت کەتای بەژیانەک و سیستەمەک بەنەت،کەبە هەرچرکەیەک ژیانی ئەمی خستەتە بەردەم لەژبونەوە تەک شکانەو. سیستەمی چینەچەوسەنەرەکان ئەبەدی نین،بەکو ئەوی دەتوانەت ئەبەدی یان بەهەتایە بونی هەبەت خودی مرۆڤ و کەتای هەنانیەتی بەبونی سیستەمەک کە پەک هاتبەت لەچینەکی سەروارو چینەکی ژەر دەستە. بە هەر ساتەک بەت،مرۆڤایەتی و خودی چینەبەرهەمهەنەکە،کەتەای بەم جەنگەستانە دەهەنەت،کەبەرهەمهەنەرەکەی تەنها خودی ناهەشیاری سیاسی چینەچەوساوەکانە کارەکی وای کردوە،جەچینەکی چەوسەنەری دەندە بکاتە حاکم وەکیلی خەی. دەوڵەت و پەکهاتەکانی دەوڵەت،بەکە تەنها لەپەناو مانەوەی چینەچەوسەنەرە حاکمەکاندا دروست کراون یان بنیات نراون.

تاهیر حاجی حەسەن
10/03/2019

کەلارەی بە دەزوو … و: محەمەد بەرزی

منداڵە ژیرەکان : جارەکیان باوکەک منداڵەکەی خەی برد بە باخچەیەکی گەورە ، بە بینینی پەشبەکیەکی هەڵدانی کەلارە . منداڵەکە ، کە ئەو هەموو کەلارە ڕەنگاوڕەنگانەی بە ئاسمانەوە بینی

، زەر شاد و کامەرانبوو ، هەر بۆیە بە هاوڕێکی خۆشەوێ داوای لێ باوکی کرد کۆلارێکی بۆ بکات و خلخلەکێکی پێ لێ دەزووشێ بۆ پەوە ببەستێتەوە ، تا ئاوێش وەک منداڵەکان کۆلارێک هەبێدا . باوکەشی خەرا چوو لێ دوکانێکی ناو باخچەکەدا کۆلارێکی جوانی کلک درێژی هەنگاوەنگی بۆ کوڕەکەی کڕی و زەر بە چاکیش دەزووکەی بۆ پەوە بەستەوە .
کوڕەکەی گورج کەوتە هەڵدانی کۆلارەکەی و وردە وردە کۆلارەکەش کەوتە بەرزبوونەوە ، پاش ساتێکی کەم کۆلارەکە گەیشتە ئاستێکی زەر بەرزی ئاسمان و لەو بەرزاییەشدا ڕاوەستا و مایەوە . پاشان کوڕەکە بە باوکی ووت : (بابە گیان : لەوە دەچێت تۆاو بوونی دەزووکە ، ئیتر هێگا نەدا لەوە زیاتر کۆلارەکەم بەرزببێتەوە ، بەڵام ئەگەر ئەم دەزووە بپچڕێنم ، ئەوا کۆلارەکەم ئازاد دەبێت و لەوانەشە زەر زیاتر لە ئاسماندا بەرزبێتەوە ، ئایا دەکرێت ئەم دەزووە بپچڕێنین ؟) . باوکەکەشی بە قسەی منداڵەکەیکرد و گورج دەزووکەی بە پچڕاند و کۆلارەکەش کەمێک بەرزبوەوە ، کوڕەکەشی بە مەڕ زەر دەی خۆشبوو … بەڵام ئەوەی سەیر بوو پاش تەزمێک ، کۆلارەکە لە ئاسماندا دەستیکرد بە دابەزین و نزمبوونەوە و لە ئەنجامیشدا لەسەر سەربانێک کەوتە خوارەوە . کاتێک منداڵەکە ئەو دیمەنەی بینی زەر سەرسامبوو . لە دەی خۆیدا ووتی : (باشە دەبوو پاش قرتاندنی دەزووکە باشتر کۆلارەکە بەرزببێتەوە ، کەچی لە جیاتی ئەوەی بەرزتربێتەوە ، نزمبوەوە و کەوتیشە خوارەوە) . ئنجا پرسیاری لە باوکی کرد و ووتی : (بابە گیان : من وامئەزانی دوای پچڕاندنی دەزووکە ، کۆلارەکەم زیاتر بەرزدەبێتەوە ، باشە بۆچی لە جیاتی ئەوەی بەرزتر بێتەوە ، کەچی نزمبوەوە و کەوتیشە خوارەوە ؟) .

باوکیشی ویستی ئەمەی بە جوانی بۆ ڕوونبکاتەوە ، تا وانەیەکی زەر بە نرخی فێربکات ، بۆیە لە وەڵامدا ووتی : (گیانەکەم : لە گەرمەی ئەم ژیانەدا ، کە ئەمە تێیدا دەژین ، زەر جار وا هەستدەکەین ، کە زەر شت وەک ئەو دەزووە ، ئەمەیان بە خەیانەوە بەستێتەوە و هێگا نادەن بکەوین و تووشی شکست بین . دەزووکە هەکاری بەرزبوونەوەی زیاتری کۆلارەکە نەبوو ، بەڵکو تەنها یارمەتی کۆلارەکەی دەدا بە بەرزیی بمێنیتەوە و نەکەوێتە خوارەوە ، کاتێکیش هەوا هێزی دەکرد ، تە لە هێگای دەزووکەوە یارمەتی کۆلارەکەت دەدا بە شێوەیەکی جوان بەرزببێتەوە ، بەڵام کاتێک دەزووکەمان قرتاند ، ئەوەبوو کۆلارەکە بەبە یارمەتی تە مایەوە ، کە لەهێگای دەزووکەوە کۆلارەکەت بە بەرزی ڕاگرتبوو ، هەر بۆیە کەوتە خوارەوە) . منداڵەکە لە قسەکانی باوکیشەوە هەستی خەی زانی و زەر

سوپاسی باوکیشی کرد .

جا منداڵە ژیرەکان : ئەم چیرۆکە پەماندووت : هەندەکجار وا هەستدەکەین ، ئەگەر بە خەزان و مامەستا و کەسە نزیکەکانمانەوە نەبەستریناینەوە ، ئەوا دەتوانیین بەبێ یارمەتی ئەوان ، بە خەرایی پێشبکەوین و لە ژیاندا بگەینە ئاستەکی بەرز . بەڵام ئەوە لە یاد دەکەین ، کە تەنها کەمەک و پشتگیریی و هاندانی خەزان و کەسوکار و مامەستا و هاوڕێ خێشویستەکانمانە ، کە لە کاتی کێشە و تەنگانەدا یارمەتیدەری مانەوەی ئەمن ، تا لە ژیاندا سەربکەوین و بگەینە ئاستەکی بەرزتر و لەو بەرزییەشدا بمێنینەوە . ئەوان خاوەنی ئەمە نیین ، بەڵام یارمەتیدەری بەرزی و سەرکەوتنی ئەمن . جا هەر بۆیە پێویستە بەردەوام هەوڵبدەین ئەو پێوەندییە گەرموگوڕ و گرنگانە نەپچڕێنین .

تێبینی : ئەم چیرۆکە بە دەستکاریەکی زۆر کەمەوە کراوە بە کوردی و ناوی نووسەری لەسەر نیە .